

Trybunat ludowy Marka Antoniusza (49 rok przed Chr.)*

Sprawowanie przez Marka Antoniusza trybunatu ludowego w 49 roku było w jego bogatej karierze publicznej jedynie drobnym epizodem. Polityk ten jest bowiem przede wszystkim kojarzony z piastowaniem w latach późniejszych innych, znacznie ważniejszych funkcji publicznych, które przyszło mu pełnić w czasach, gdy odgrywał w Rzymie istotniejszą rolę — jako jedna z pierwszych osób w państwie¹.

Chociaż trybunat ludowy formalnie był wśród rzymskich urzędów instytucją mniej znaczącą, niektórzy sprawujący go Rzymianie, dzięki związanym z nim uprawnieniom, dużej aktywności, przedsiębiorczości i dobrze zorganizowanemu zapleczu, nieraz zajmowali ważne miejsce w życiu publicznym². Nie inaczej było

* Daty w tekście artykułu odnoszą się do czasów przed Chrystusem.

¹ Było to widoczne szczególnie od 44 roku. Podstawowe informacje o urzędach sprawowanych wówczas przez Antoniusza zob.: *Index of Careers*. In: T.R.S. BROUGHTON: *The Magistrates of the Roman Republic*. Vol. 2: 99 B.C.—31 B.C. New York 1952, s. 531; IDEM: *The Magistrates...*, vol. 3: *Supplement*. Atlanta 1986, s. 20. Łączące się z tym kwestie stały się zasadniczymi celami badawczymi wielu historyków współczesnych. Por. np.: H. BENGTON: *Marcus Antonius. Triumvir und Herrscher des Orients*. München 1977; F. CHAMOIX: *Der Letzte Herrscher des griechischen Orients*. Gernsbach 1989; K. MATIJEVIĆ: *Marcus Antonius. Consul — Proconsul — Staatsfeind. Die Politik der Jahre 44 und 43 v. Chr.* Rahden 2006; J. PASQUALI: *Marcus Antonius — Todfeind Ciceros und Rivale des Octavianus*. Bochum—Freiburg 2009.

² Tezę tę odnieść należy zwłaszcza do: T. Grakcha, jego brata Gajusza, L. Apulejusza Saturninusa, G. Serwiliusza Glaucji, M. Liwiusza Druzusa, P. Sulpicjusza Rufusa czy P. Klodiusza, którzy w trakcie urzędowania na tym stanowisku potrafili nawet przez pewien czas zdominować życie polityczne w stolicy. Zob. w tym kontekście: H.C. BOREN: *The Cracchi*. New York 1968; T. ŁOPOSKO: *Trybunat Publiusza Klodiusza w świetle źródeł i historiografii*. Warszawa 1974; A.H. BERNSTEIN: *Tiberius Sempronius Gracchus. Tradition and Apostasy*. Ithaca 1978; D. STOCKTON: *The Gracchi*. Oxford 1979; G. DOBLHOFFER: *Die Popularen der Jahre 111—99 vor Christus. Eine Studie zur Geschichte der späten römischen Republik*. Wien—Köln 1990; J.G.F. POWELL: *The Tribune Sulpicius*. „Historia“ 1990, Bd. 39, s. 446—460; T.P. WISMAN: *The Tragedy of Gaius Gracchus*. In: IDEM: *Roman Drama*

w przypadku M. Antoniusza, zwłaszcza że funkcję tę osiągnął w czasie, gdy w stolicy rozgrywały się wydarzenia decydujące o przyszłych losach Republiki³. Z racji piastowania tej plebejskiej godności wziął w nich aktywny udział, odgrywając wówczas doniosłą rolę⁴. W rezultacie jego trybunat miał znaczenie daleko wykraczające poza to, jakie na ogół kojarzy się z tym stanowiskiem. Jest on interesujący także ze względu na fakt, że Antoniusz nie pełnił swych obowiązków przez całą kadencję⁵.

W antycznych tekstach źródłowych zachowało się wiele wzmianek o działalności Antoniusza na tym plebejskim urzędzie. Odnoszą się one jednak tylko do kilku jego inicjatyw, w tym tych najistotniejszych. Z reguły mają charakter krótkich informacji na temat różnych kwestii szczegółowych. Brak natomiast pełniejszego ujęcia trybunatu Antoniusza, które dałoby ogólny i w miarę kompleksowy ogląd jego działań na tym stanowisku. W rezultacie pełne i dokładne zrekonstruowanie jego poczynań w czasie sprawowania owej godności nie jest możliwe.

Wiele wiadomości dotyczących trybunatu Antoniusza pochodzi ze współczesnych mu listów wchodzących w skład korespondencji M. Tulliusza Cyncerona, z powstałej kilka lat później drugiej filipiki lub innych tekstów napisanych przez tego wielkiego mówcę⁶. Część natomiast znana jest z nieco tylko późniejszych przekazów Cezara i Aulusa Hircjusza⁷. Ważne informacje zawierają żywoty Antoniusza i Pompejusza autorstwa Plutarcha, a także napisane przez niego oraz Swetoniusza biografie Cezara⁸, niektóre periochy Liwiuszowego dzieła oraz relacje Appiana, Kasjusza Diona, Orozjusza, a także Zonarasa⁹.

Wspomniane już niedostatki materiałów źródłowych oraz zakłócenia w wypełnianiu przez Antoniusza obowiązków trybuna ludowego spowodowały zapewne,

and Roman History. Exeter 1998, s. 52—59; H. HEFTNER: *Von den Gracchen bis Sulla. Die römische Republik am Scheideweg 133—78 v. Chr.* Regensburg 2006.

³ Były to: ostatnia, polityczna, faza konfliktu między Cezarem a Pompejuszem i sprzymierzonymi z nim optymatami i początkowy etap wojny domowej.

⁴ Niewątpliwie tak należy oceniać zwłaszcza pierwszy, bardzo intensywny okres jego urzędowania, jeszcze przed wybuchem wojny domowej.

⁵ Taki stan rzeczy był efektem spięć z konsulem Lentulusem i jego kolegą na urzędzie na sali obrad senatu w pierwszych dniach stycznia 49 roku oraz wybuchu wojny domowej kilka dni później.

⁶ Zawierają je zwłaszcza listy z lat 50—49. Obszerniejsze, ale nieraz bardzo niejasne i zdecydowanie mniej wiarygodne Cynceron zamieścił w stosunkowo licznych fragmentach drugiej filipiki (2, 4; 20, 50—24, 58; 31, 78—34, 84). Na wartość mieszczących się w niej danych negatywnie wpływa bowiem jej charakter. Szerzej o tej i innych mowach Cyncerona wygłoszonych przeciwko Antoniuszowi zob. K. KUMANIECKI: *Literatura rzymska. Okres cyceroński*. Warszawa 1977, s. 81—91. Por. też *Brut*. 1.

⁷ Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 50, 1—3; Caes., *Bell. civ.* I, 1—8; 11, 4; 18, 2; 32, 5—6; III, 1, 4.

⁸ Zob. kolejno: Plut., *Ant.* 5—7; *Pomp.* 59; *Caes.* 30—31; 37; Suet., *Iul.* 29—31; 41.

⁹ Liv., *per.* CIX; App., *B.C.* II, 32—33; 41; 48; III, 7; Cass. Dio XLI, 1—3; 15; 18; 36; XLII, 24; XLIV, 47; XLV, 25; 27; XLVI, 15; XLVII, 3; Oros. VI, 15; Zonar. X, 8.

że we współczesnej literaturze naukowej brak opracowań poświęconych wyłącznie sprawowaniu przez niego tego urzędu. Mniej lub bardziej rozbudowane wywody na ten temat można jednak znaleźć w pracach poświęconych trybunatowi ludowemu¹⁰, w biografjach Antoniusza¹¹, Cezara i Pompejusza¹², tekstach na temat różnych aspektów konfliktu dzielącego tych ostatnich¹³ czy w niektórych syntetycznych dziełach dotyczących schyłkowej Republiki lub całych jej dziejów¹⁴.

Wybór M. Antoniusza na urząd trybuna ludowego, zgodnie z republikańskimi normami, miał miejsce w 50 roku, czyli w roku poprzedzającym objęcie przez niego tego stanowiska. O okolicznościach, w jakich się to odbyło, informuje jedynie Plutarch. Według niego doprowadził do tego G. Skryboniusz Kurion, ówczesny trybun ludowy związany z Cezarem. Miał on pociągnąć Antoniusza za sobą, gdy sam został pozyskany przez Cezara¹⁵. To zaś, czyli nawiązanie przez Kuriona współpracy z Ce-

¹⁰ G. NICCOLINI: *I fasti dei tribuni della plebe*. Milano 1934; K. RAAFLAUB: *Zum politischen Wirken der caesarfreundlichen Volkstribunen am Vorabend des Bürgerkrieges zwischen Caesar und Pompeius*. „Chiron“ 1974, Bd. 4, s. 293—326; L. THOMMEN: *Das Volkstribunat der späten römischen Republik*. „Historia Einzelschriften“ H. 59. Stuttgart 1989; a także: J. MARTIN: *Die Popularen in der Geschichte der Späten Republik*. Diss. Freiburg i. Br. 1965; P.J.J. VANDERBROECK: *Popular Leadership and Collective Behavior in the Late Roman Republic (ca. 80—50 B.C.)*. Amsterdam 1987.

¹¹ J. LINDSAY: *Marc Antony*. London 1936; E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony. A Biography*. Minneapolis 1978; G. TRAINA: *Marco Antonio*. Editori Laterza. Roma—Bari 2003; J. PASQUALI: *Marcus Antonius — Todfeind Ciceros und Rivale des Octavianus*. Bochum—Freiburg 2009; H. HALFMANN: *Marcus Antonius*. Darmstadt 2011.

¹² R. SEAGER: *Pompey. A Political Biography*. Berkeley—Los Angeles 1979; W. WILL: *Julius Caesar. Eine Bilanz*. Stuttgart—Berlin—Köln 1992; L. CANFORA: *Giulio Cesare*. Roma—Bari 1999; K. CHRIST: *Pompeius. Der Feldherr Roms. Eine Biographie*. München 2004.

¹³ K. RAAFLAUB: *Dignitas contentio. Studien zur Motivation und politischen Taktik in Bürgerkrieg zwischen Caesar und Pompeius*. „Vestigia“ Bd. 20. München 1974; K. RAAFLAUB: *Caesar und die Friedensverhandlungen zu Beginn des Bürgerkrieges von 49 v. Chr.* „Chiron“ 1975, Bd. 5, s. 247—300; N. ROGOSZ: *Stanowisko senatu wobec konfliktu Pompejusza z Cezarem (1 marca—1 grudnia 50 r. p.n.e.)*. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” (dalej: AUMCS), Sect. F, 1994, vol. 49, s. 53—69; IDEM: *Debata senatu nad wyznaczeniem Cezarowi następcy w prowincjach galijskich (1 marca 50 r. p.n.e.)*. W: *W 2500-lecie powstania Republiki Rzymskiej*. Red. A. KUNISZ. Katowice 1995, s. 65—96; N. ROGOSZ: *Stanowisko senatu wobec rywalizacji Pompejusza z Cezarem (1 XII 50 r.—11 I 49 r. p.n.e.)*. W: *Rzym antyczny. Polityka i pieniądz II*. Red. A. KUNISZ. Katowice 1997, s. 9—37; N. ROGOSZ: *Debata senatu z 1 grudnia 50 r. przed narodzeniem Chrystusa w świetle konfliktu Pompejusza z Cezarem*. W: *Wieki stare i nowe*. T. 2. Red. I. PANIC, M.W. WANATOWICZ. Katowice 2001, s. 19—42.

¹⁴ Np.: E. GRUEN: *The Last Generation of the Roman Republic*. Berkeley—Los Angeles—London 1974; E. BETTI: *La crisi della repubblica e la genesi del principato in Roma*. Romae 1982; *The Cambridge Ancient History* (dalej: CAH). Vol. 9: *The Last Age of the Roman Republic, 146—43 B.C.* Eds. J.A. CROOK, A. LINTOTT, E. RAWSON. Cambridge 1994; A. ZIÓŁKOWSKI: *Historia Rzymu*. Poznań 2004; M. JACZYŃSKA, M. PAWLAK: *Starożytny Rzym*. Warszawa 2008; R. SYME: *Rewolucja rzymska*. Tłum. A.M. BAZIÓR. Poznań 2009; K. BRINGMANN: *Historia Republiki Rzymskiej. Od początków do czasów Augusta*. Tłum. A. GIERLIŃSKA. Poznań 2010.

¹⁵ Plut., *Ant.* 5, 1.

zarem, musiało nastąpić najprawdopodobniej po jego wyborze do kolegium tych plebejskich urzędników, czyli w 51 roku¹⁶. Informacja Plutarcha o tym, w jaki sposób Antoniusz został powiązany z Cezarem, jest jednak nieprecyzyjna, gdyż wiadomo, że wtedy, a być może nawet w 52 roku, Antoniusz już był jego kwestorem¹⁷. Kurion nie musiał go więc na stronę Cezara przeciągać, Antoniusz był bowiem związany z nim już wcześniej. W świetle znanych nam informacji stronnikiem, a nawet współpracownikiem Cezara został on już wtedy, gdy Kurion był jeszcze jego wrogiem¹⁸.

Plutarch napisał również, że w czasie sprawowania trybunatu ludowego w 50 roku Kurion cieszył się wielkim poważaniem ludu. Osiągnął to dzięki dwóm atutom: talentowi oratorskiemu oraz funduszom dostarczonym mu przez Cezara¹⁹. Umożliwiły one Kurionowi przeprowadzenie wyboru Antoniusza do kolegium trybunów ludowych na 49 rok²⁰. Z informacji zawartych w jednym z listów należących do korespondencji Cicerona wynika, iż doszło do tego prawdopodobnie latem. Ciceron bowiem nadmienił w nim, że w ostatnim dniu września 50 roku, gdy przebywał w Efezie, dowiedział się, iż urzędnicy na następną rok byli już wybrani²¹. Biorąc to pod uwagę, L. Lange już

¹⁶ Kurion nie został wybrany razem z innymi trybunami ludowymi, lecz później, w zastępstwie niejakiego Serwiusza, po skazaniu go i unieważnieniu jego wyboru: Cic., *Ad fam* VIII, 4, 2. Moment pozyskania Kuriona przez Cezara jest trudny do sprecyzowania. Został on bowiem przekupiony: Vell. Pat. II, 48, 4; Suet., *Iul.* 29, 1; Plut., *Caes.* 29, 2–3; *Pomp.* 58, 1; App., *B.C.* II, 26, 101; Cass. Dio XL, 60, 2–3; W.K. LACEY: *The Tribunate of Curio*. „Historia“ 1961, Bd. 10, s. 318–319; J. MARTIN: *Die Popularen...*, s. 110; N. ROGOSZ: *Debata senatu... (1 marca 50 r. p.n.e.)...*, s. 81–87; J.T. RAMSEY: *The Proconsular Years: Politics at a Distance*. In: *A Companion to Julius Caesar*. Ed. M. GRIFFIN. [Blackwell Publishing] 2009, s. 51; H. HALFMANN: *Marcus Antonius...*, s. 41–42. Zob. też: R. DURAND: *L'élection de C. Scribonius Curio au tribunat de la plebe*. In: *Melanges Châtelain*. [B.m.] 1910, s. 557–574. Ze zrozumiałych względów ani jeden, ani drugi nie ujawnili, kiedy to nastąpiło. Wiadomo jedynie mniej więcej, w jakim czasie wyszło to na jaw. Do przebywającego w Cylicji Cicerona wiadomości o tym dotarły w czerwcu 50 roku: Cic., *Ad Att.* VI, 3, 4.

¹⁷ Cic., *Phil.* 2, 20, 49–20, 50; Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 2, 1. Kwestura Antoniusza nie jest datowana jednoznacznie. T.R.S. BROUGHTON np. (*The Magistrates...*, vol. 2, s. 236, 531) najpierw uważał, że urząd ten pełnił on w 52 roku. Później jednak (*The Magistrates...*, vol. 3, s. 19) zmienił stanowisko i zasugerował, że sprawował go w 51 roku. Rozbieżne stanowiska w tej sprawie zajmują także inni badacze. Por. np.: E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 38, 41; B. SCHLEUSSNER: *Die Legaten der römischen Republik*. München 1978, s. 154, 238; P.J.J. VANDERBROECK: *Popular Leadership...*, s. 199; G. TRAINA: *Marco Antonio...*, s. 20, 21. Kwesturę Antoniusza omówili: J. LINDERSKI, A. KAMIŃSKA-LINDERSKI: *The Quaestorship of Marcus Antonius*. Vol. 28. Phoenix 1974, s. 213–223.

¹⁸ Kurion był z tego w Rzymie znany aż do czasu związania się z Cezarem: N. ROGOSZ: *Debata senatu... (1 marca 50 r. p.n.e.)...*, s. 87.

¹⁹ Plut., *Ant.* 5, 1. Por. też: Vell. Pat. II, 48, 3; Cass. Dio XL, 60, 2.

²⁰ Plut., *Ant.* 5, 1. Zob. również: Cic., *Phil.* 2, 20, 50; 21, 51; J. LINDSAY: *Marc Antony...*, s. 123–124; E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 43; A. YAKOBSON: *Elections and Electioneering in Rome. A Study of Political System of the Late Roman Republic*. „Historia Einzelschriften“ H. 128. Stuttgart 1999, s. 177; G. TRAINA: *Marco Antonio...*, s. 25; J. PASQUALI: *Marcus Antonius...*, s. 50.

²¹ Cic., *Ad Att.* VI, 8, 1. Mając na uwadze odległość dzielącą to miasto od Rzymu oraz fakt, iż wiadomość ta najpierw musiała zostać przesłana łądem ze stolicy Republiki do Brundyzjum, na-

w XIX wieku zasugerował, że wybory urzędników na 49 rok odbyły się w Rzymie w lipcu poprzedniego roku. Na ten miesiąc datował je także A. Neunedorff. Za bardzo prawdopodobną datę tę uznał także J. Linderski, zwłaszcza że lipiec był tradycyjną porą ich organizowania, nic zaś nie wskazuje, że w tym roku zostały one przełożone²². Niektórzy badacze, np. W. Drumann i P. Groebe, E. Meyer czy M.H. Dettenhofer — wbrew jasnemu przekazowi Plutarcha utrzymującego, iż omawiane wybory trybunów ludowych na 49 rok, w trakcie których M. Antoniusz został jednym z tych urzędników plebejskich, odbyły się przed wyborami do kapłańskiego kolegium augurów²³, które niedługo po śmierci Kw. Hortenzjusza, jednego z nich, także przeprowadzono w 50 roku — twierdzą, że trybunów ludowych wybrano dopiero po wyborach do tego kolegium kapłańskiego²⁴. Biograf z Cheronei zasugerował także niedwuznacznie, że Kurion przeforsował wybór Antoniusza do grona tych urzędników plebejskich dzięki przekupieniu wyborców. W ten sposób, w tym samym roku, ale nieco później, miał też doprowadzić do wybrania Antoniusza do kolegium augurów²⁵.

W świetle przedstawionych tu informacji Antoniusz został wybrany na urząd trybuna ludowego dzięki zabiegom Kuriona i środkom finansowym, jakimi ten dysponował. Te zaś pochodziły od zarządzającego prowincjami galijskimi Cezara,

stępnie morską trasą do Efezu na pokładzie okrętu, a także to że na szybkość żeglugi bardzo duży wpływ miała nie zawsze jej sprzyjająca pogoda, trzeba założyć, że w dobrych warunkach na jej odbycie trzeba było co najmniej ponad miesiąc czasu. Potwierdzają tę sugestię prace omawiające podróże Cyceron: K. KUMANIECKI: *Cyceron i jego współczesni*. Warszawa 1989, s. 82—83, 89—90, 93, 270—273, 357—364; E. DULSKI: *Cyceron jako namiestnik Cylicji*. W: *Antiquitas*. T. 15. Red. E. KONIK. Wrocław 1992, s. 25—28; E. DULSKI: *Podróże Marka Tulliusza Cycerona po Grecji*. W: *Antiquitas*. T. 16. Red. E. KONIK. Wrocław 1992, s. 5—11. W świetle tych uwag można przyjąć, iż wspomniane wybory rzeczywiście zostały przeprowadzone w tej porze roku, chociaż precyzyjnej, niepodważalnej ich daty nie sposób podać.

²² L. LANGE: *Römische Alterthümer*. Bd. 3. Berlin 1876, s. 400; A. NEUENDORFF: *Die römischen Konsulwahlen von 78—49 v. Chr.* Breslau 1913, s. 78; J. LINDERSKI: *Rzymskie zgromadzenie wyborcze od Sulli do Cezara*. Wrocław—Warszawa—Kraków 1966, s. 154.

²³ Plut., *Ant.* 5, 1.

²⁴ W. DRUMANN, P. GROEBE: *Geschichte Roms in seinem Übergange von epublikanischen zur monarchischen Verfassung*. Bd. 1. Berlin 1899, s. 49; E. MEYER: *Caesars Monarchie und das Principat des Pompejus*. Stuttgart—Berlin 1922, s. 266—268; M.H. DETTENHOFER: *Perdita Iuventus. Zwischen den Generationen von Caesar und Augustus*. „Vestigia“. Bd. 44. München 1992, s. 70. O czasie przeprowadzenia wyborów do tego kolegium kapłańskiego zob. przypis 31, s. 5.

²⁵ Plut., *Ant.* 5, 1. Podobnie ujął to Cyceron w jednej z mów wygłoszonych przeciwko Antoniuszowi (*Phil.* 2, 21, 51). Dał także do zrozumienia (*Phil.* 2, 2, 4), iż było to możliwe dzięki temu, że przyjaciele Kuriona użyli wtedy przemocy. Zob.: H. KOWALSKI: *Przemoc jako metoda walki wyborczej w Rzymie w okresie schyłku republiki (78—50 p.n.e.)*. AUMCS, Sect. F, 1983/1984, vol. 38—39, s. 89. Por. też: Cic., *Ad fam.* VIII, 14, 1; *Brut.* 1; Varr., *Res rust.* III, 6, 6; Plin., *Nat. Hist.* X, 45; J. LINDSAY: *Marc Antony*..., s. 123—124; E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony*..., s. 43; C. BERGEMAN: *Politik und Religion in spätrepublikanischen Rom*. Stuttgart 1992, s. 128; CAH, vol. 9, s. 419 (T.P. WISEMAN); A. YAKOBSON: *Elections*..., s. 177; G. TRAINA: *Marco Antonio*..., s. 24; H. HALFMANN: *Marcus Antonius*..., s. 40—41.

z którym Kurion był już wtedy związany od wielu miesięcy. Z tego względu można sugerować, iż w rzeczywistości Antoniusz został na wspomniane stanowisko wybrany dzięki poparciu Cezara. Dlaczego?

W tym czasie w Rzymie toczyły się intensywne rozgrywki między stronnikami Cezara a Gn. Pompejuszem i sprzymierzonymi z nim optymatami, zmierzającymi do odebrania temu pierwszemu namiestnictwa zarządzanych przez niego prowincji, dowództwa nad stacjonującą w nich armią, wytoczenia mu procesu i doprowadzenia do skazania go²⁶. W 50 roku przed ich zakusami skutecznie bronił Cezara wspomniany trybun ludowy Kurion, który wykorzystując swoje uprawnienia oraz sprytnie pomyślane i zręcznie realizowane posunięcia polityczne, nie dopuszczał do podjęcia przez senat szkodliwej dla niego uchwały²⁷. Było jednak oczywiste, że jego kadencja na tym stanowisku dobiegnie końca 9 grudnia. Po tym zaś dniu Kurion jako osoba prywatna nie będzie mógł dalej wykonywać tego zadania. Cezarowi był więc potrzebny jego następca, który wykorzystując osiągnięcia poprzednika, nadal skutecznie chroniłby go przed politycznymi przeciwnikami. Warunek ten spełniał właśnie Antoniusz. Charakteryzował się bowiem tymi samymi lub bardzo podobnymi cechami co Kurion²⁸. Od pewnego czasu był związany z Cezarem, w tym jako jego kwesor. Można przypuszczać, że dobrze wywiązywał się ze swoich obowiązków, a jego przełożony i protektor miał do niego zaufanie. Antoniusz był też z nim spokrewniony. Przede wszystkim jednak był zrujnowany, jego przyszłość zależała więc od Cezara²⁹. Sytuacja ta stanowiła doskonałą gwarancję wierności Antoniusza.

²⁶ Przeciwnicy Cezara wcale się z tym nie kryli. Przykładowo M. Porcjusz Katon (Młodszy) od dawna często deklarował to publicznie: Suet., *Iul.* 30, 3. Zob. też: 30, 4; Plut., *Cat. Min.* 49, 1; 51, 1–5; M. JACZYŃSKA, M. PAWLAK: *Starożytny Rzym...*, s. 143. O owych rozgrywkach zob.: Liv., *per. CVIII*; Vell. Pat. II, 48, 1; 49, 1–4; Suet., *Iul.* 28, 2–30, 5; Plut., *Caes.* 29–31; *Pomp.* 56–59; App., *B.C.* II, 25, 97–34, 136; Flor. II, 13, 14–17; Cass. Dio XL, 59–XLI, 3, 3; CAH, vol. 9, s. 418–422 (T.P. WISEMAN); N. ROGOSZ: *Debata senatu... (1 marca 50 r. p.n.e.)...*, s. 65–96; IDEM: *Stanowisko senatu... (1 marca–1 grudnia 50 r. p.n.e.)...*, s. 53–69; IDEM: *Stanowisko senatu... (1 XII 50 r.–11 I 49 r. p.n.e.)...*, s. 9–37; IDEM: *Debata senatu z 1 grudnia...*, s. 19–42. W 59 roku Cezarowi przyznano namiestnictwo: Galii Narbońskiej, Galii Przedalpejskiej i Ilirii wraz z czterema legionami. W latach 58–52, w trakcie podboju tzw. dzikiej Galii (*Galia comata*), którą po jej zdobyciu Cezar również zarządzał, jego armia rozrosła się do ponad dziesięciu legionów.

²⁷ Liv., *per. CIX*; Vell. Pat. II, 48, 3–5; Suet., *Iul.* 29, 1; Plut., *Caes.* 30, 1–2; App., *B.C.* II, 26, 101–27, 106; 28, 110–29, 113; 30, 118–31, 123; Cass. Dio XL, 60, 2–62, 4; M.H. DETTENHOFER: *Perdita Iuventus...*, s. 45–63; R.L. JIMÉNEZ: *Caesar Against Rome*. London 2000, s. 59–60; K. CHRIST: *Pompeius...*, s. 136–140; W. DAHLHEIM: *Julius Caesar. Die Ehre des Krieges und die Not des Staates*. Paderborn–München 2005, s. 133–134; H. HALFMANN: *Marcus Antonius...*, s. 41–42. Por. także w tym kontekście literaturę cytowaną w przypisie 26.

²⁸ Plut., *Ant.* 2, 3–4; 4, 2–4; M.H. DETTENHOFER: *Perdita Iuventus...*, s. 63–66. Charakterystykę Kuriona zob.: Vell. Pat. II, 48, 3–4; Suet., *Iul.* 29, 1; Cass. Dio XL, 60, 2; N. ROGOSZ: *Debata senatu... (1 marca 50 r. p.n.e.)...*, s. 86–88; K. CHRIST: *Pompeius...*, s. 136.

²⁹ Plut., *Ant.* 2, 1; 3–4. Por. też w tym kontekście: 4, 3–4; *Pomp.* 58, 1, a także: Cic., *Phil.* 2, 2, 4; 32, 78; Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 50, 1; J. LINDSAY: *Marc Antony...*, s. 124; E. GOLTZ HUZAR: *Mark*

O poparciu zarządzającego wówczas prowincjami galijskimi Cezara dla Antoniusza jest mowa w ósmej księdze *Bellum Gallicum* napisanej przez Aulusa Hircjusza. Jego informacje potwierdzają więc wiadomości zawarte w żywocie Antoniusza autorstwa Plutarcha. Podobnie jak wnioski, które z owych danych zostały wyciągnięte, mimo iż Hircjusz wspomina o wsparciu udzielonym Antoniuszowi przez Cezara podczas innych wyborów — gdy z jego polecenia Antoniusz starał się o wakujące po śmierci Kw. Hortenzjusza miejsce w kolegium augurów³⁰. One także miały miejsce w 50 roku, ale chyba później niż już wspomniane coroczne wybory urzędników, w tym trybunów ludowych³¹. Jeżeli więc Cezar wspierał swego protegowanego w czasie tych drugich wyborów, to zapewne popierał go także podczas pierwszych, zwłaszcza że wprowadzenie Antoniusza do kolegium trybunów ludowych 49 roku było znacznie ważniejsze, szczególnie w kontekście sytuacji, jaka wytworzyła się w Rzymie w 50 roku³².

Mając to na uwadze, warto jednak dodać, a zwracają na to uwagę także inni badacze, np. H. Kowalski, że aby zwiększyć możliwości działania augurów, stanowisko to często łączono z innymi urządami lub godnością senatora³³. H. Kowalski podkreśla także, że według niektórych historyków, jak np.: J. Bleicken, L. Burckhardt,

Antony..., s. 39, 41. Antoniusz był też legatem Cezara: K. BRINGMANN: *Historia Republiki...*, s. 317. Jednak czas sprawowania przez niego tej funkcji jest postrzegany różnie. Zob.: B. BARTSCH: *Die Legaten der römischen Republik vom Tode Sullas bis zum Ausbruche des zweiten Bürgerkrieges*. Breslau 1908, s. 47—48; T.R.S. BROUGHTON: *The Magistrates...*, vol. 2, s. 238, 531; ibidem, vol. 3, s. 20; B. SCHLEUSSNER: *Die Legaten...*, s. 154, 238; P.J.J. VANDERBROECK: *Popular Leadership...*, s. 199—200; J. PASQUALI: *Marcus Antonius...*, s. 50.

³⁰ Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 50, 1; J. LINDERSKI: *Rzymskie zgromadzenie...*, s. 154—155; E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 42; M.H. DETTENHOFER: *Perdita Iuventus...*, s. 68—70; CAH, vol. 9, s. 419 (T.P. WISEMAN); A. YAKOBSON: *Elections...*, s. 155—156, 176; J. PASQUALI: *Marcus Antonius...*, s. 50; J.T. RAMSEY: *The Proconsular Years...*, s. 52.

³¹ Hortenzjusz zmarł latem, być może w czerwcu lub lipcu: Cic., *Ad fam.* VIII, 13, 2; *Ad Att.* VI, 6, 2; J. LINDERSKI: *Rzymskie zgromadzenie...*, s. 155. Wybory do kolegium augurów natomiast, jak wynika z niektórych informacji Cyncerona, prawdopodobnie odbyły się później, być może nawet we wrześniu. Por.: Cic., *Ad fam.* VIII, 14, 1; *Ad Att.* X, 16, 5. Por. też: Plut., *Ant.* 5, 1, a także nawiązujące do tej kwestii uwagi zamieszczone na s. 3—4.

³² Kurion pokazał, że wykorzystując uprawnienia trybunów ludowych, można w interesie Cezara skutecznie przeciwstawiać się w senacie jego przeciwnikom. Potwierdzają to informacje zamieszczone w źródłach cytowanych w przypisie 27. Dlatego wprowadzenie Antoniusza do kolegium trybunów ludowych na 49 rok, zwłaszcza ze względu na szerokie uprawnienia, którymi ci urzędnicy dysponowali, dawało Cezarowi nadzieję, że — podobnie jak Kurion — zdoła go on chronić do czasu objęcia konsulatu w 48 roku. Podobny pogląd wyrażają: E. GOLTZ HUZAR (*Mark Antony...*, s. 43), P.J.J. VANDERBROECK (*Popular Leadership...*, s. 199), R. SYME (*Rewolucja rzymska...*, s. 42). Augurat natomiast stwarzał takie możliwości w mniejszym zakresie. Zob.: w tym świetle: Cic., *Phil.* 2, 32, 80—33, 83; H. KOWALSKI: *Rola polityczna kapłanów w Rzymie w okresie schyłku Republiki. W: W 2500-lecie powstania Republiki Rzymskiej...*, s. 38—44; G. TRAINA: *Marco Antonio...*, s. 24—25; H. HALFMANN: *Marcus Antonius...*, s. 41.

³³ H. KOWALSKI: *Rola polityczna kapłanów...*, s. 41.

L. Thommen, C. Bergemann, L. de Libero, takie uprawnienia augurów jak auspicia i obnuntiatio od II wieku były dość często wykorzystywane przez senat przeciwko radykalnie nastawionym trybunom ludowym³⁴. Między innymi, a może przede wszystkim, z tych względów — by zwiększyć możliwości działania Antoniusza oraz utrudnić przeciwnikom politycznym zwalczanie go w trakcie sprawowania przez niego trybunatu ludowego — Cezar po wyborze swego protegowanego do kolegium trybunów ludowych nie omieszkął także doprowadzić do wprowadzenia go do grona augurów.

Dlaczego jednak Hircjusz nie wspominał ani jednym słowem o poparciu udzielonym Antoniuszowi przez Cezara podczas wyborów trybunów ludowych na 49 rok, jeżeli były dla niego tak ważne, a jako jego bliski współpracownik musiał o tym wiedzieć? Być może wynikało to z faktu, że do wyboru Antoniusza doszło dzięki wysiłkom, a być może nawet przekupstwom ze strony Kuriona³⁵. Mogło to również wynikać z faktu, że on także został pozyskany przez zarządzającego prowincjami galijskimi Cezara dzięki obietnicy spłaty olbrzymich długów, zaś broniąc go, Kurion wywołał wielki skandal oraz był przez optymatów powszechnie znienawidzony, gdyż zniweczył ich wysiłki zmierzające do zniszczenia Cezara³⁶. Tego ostatniego obciążano więc powszechnie za to odpowiedzialnością, gdyż wiadano, że Kurion działał w jego interesie. W tej sytuacji zamieszczanie w tekście ósmej księgi *Bellum Gallicum* jakichkolwiek wzmianek dodatkowo kompromitujących zarządcę Galii nie było wskazane.

Być może powód milczenia Hircjusza w tej sprawie był inny. Wyborem Antoniusza na urząd trybuna ludowego na 49 rok żadnemu znaczącemu przeciwnikowi Cezara ani całemu ugrupowaniu optymatów bezpośrednio nie zaszkodzono. To mógł uczynić dopiero Antoniusz po objęciu tego stanowiska, czyli po 10 grudnia 50 roku. Tymczasem wprowadzeniem go do kolegium augurów poczyniono im znaczne szkody od razu. Na jego rzecz bowiem utracili w tym gremium miejsce wakujące od śmierci Hortenzjusza. W dodatku starał się o nie także L. Domicjusz Ahenobarbus, były konsul z 54 roku, jeden z czołowych wówczas optymatów, zde-

³⁴ Ibidem, s. 40. Zob. też literaturę cytowaną przez niego w przypisie 51 (J. BLEICKEN: *Lex publica. Gesetz und Recht in der römischen Republik*. Berlin—New York 1975, s. 455; L. BURCKHARDT: *Politische Strategien der Optimaten in der späten römischen Republik*. „Historia Einzelschriften“. H. 57. Stuttgart 1988, s. 178 nn.; L. THOMMEN: *Das Volkstribunat...*, s. 241 i nn.; C. BERGEMANN: *Politik und Religion...*, s. 97 i nn.; L. DE LIBERO: *Obstruktion. Politische Praktiken im Senat und in den Volksversammlung der ausgehenden römischen Republik (70—49 v. Chr.)*. „Hermes Einzelschriften“. H. 59. Stuttgart 1992, s. 56 i nn.).

³⁵ Plut., *Ant.* 5, 1. Sugerowane przez Plutarcha przekupywanie wyborców przez Kuriona rzeczywiście musiało mieć miejsce. Jego informacje dowodzą ponadto, że nie dało się tego utrzymać w tajemnicy.

³⁶ Zob. źródła cytowane w przypisie 27 oraz literaturę z przypisu 26. Efekt tego był również taki, że bardzo łatwo można go było oskarżyć o to, że w trakcie wyborów skutecznie wspomagał Antoniusza dzięki przekupstwom.

klarowany przeciwnik Cezara, nieco później wyznaczony przez senat jego następcą na stanowisku namiestnika Galii³⁷. Wybór do tego kolegium kapłańskiego Antoniusza, polityka zdecydowanie młodszego, mającego za sobą dopiero pierwsze szczeble urzędniczej kariery, reprezentującego wrogą optymatom opcję polityczną, był więc dla nich dotkliwą porażką. Z punktu widzenia Ahenobarbusa było to nawet coś więcej, mianowicie klęska, w której wyniku jego prestiż dotkliwie ucierpiał. Tak też, lub podobnie, fakt ten jest ukazywany w opracowaniach wielu historyków współczesnych. Czynią tak np.: E. Goltz Huzar, P.J.J. Vanderbroeck, M.H. Dettenhofer, T.P. Wiseman, A. Yakobson, J.T. Ramsey czy R. Syme³⁸. Z punktu widzenia cezarian był to więc spektakularny sukces. Ponieważ Hircjusz był jednym z nich, być może dlatego w swoim dziełku o tym nadmieniał³⁹.

Nie można wykluczyć, że przyczyna milczenia Hircjusza o wyborze Antoniusza na urząd trybuna ludowego na 49 rok i poparciu udzielonym mu wówczas przez Cezara jest jeszcze inna. Hircjusz mógł bowiem tę kwestię w swym tekście pominąć, a skoncentrować się na wyborach do kolegium augurów, ponieważ łączyły się one z głośną podróżą po Galii Przedalpejskiej podjętą wtedy przez Cezara bezpośrednio po nich⁴⁰. Z tekstu ósmej księgi *Bellum Gallicum* wiadomo, że miała ona dwa cele. Podziękowanie mieszkańcom tamtejszych kolonii i municypiów za duże poparcie udzielone w wyborach Antoniuszowi oraz uzyskanie podobnego lub jeszcze większego wsparcia dla Cezara w niedalekiej przyszłości, podczas jego zabiegów o drugi konsulat⁴¹. Z punktu widzenia Hircjusza — cezarianina — istotne było także

³⁷ Doszło do tego po 7 stycznia 49 roku, gdy senat podjął kluczowe decyzje dotyczące przygotowań do wojny z Cezarem. Zdecydował wtedy także o obsadzeniu prowincji nowymi namiestnikami: Caes., *Bell. civ.* I, 6, 5. Por. też: Cic., *Ad fam.* XVI, 12, 3; Suet., *Iul.* 34, 1; Ner. 2, 2; App., *B.C.* II, 32, 129; 38, 149; 82, 346; T.R.S. BROUGHTON: *The Magistrates...*, vol. 2, s. 261–262; a także: J. LINDSAY: *Marc Antony...*, s. 142; E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 49; R.L. JIMÉNEZ: *Caesar...*, s. 60; A. ZIÓŁKOWSKI: *Historia Rzymu...*, s. 351. O L. Domicjuszu Ahenobarbusie zob.: J. CARLSON: *The Rise and Fall of a Roman Family: The Domitii Ahenobarbii, 196 B.C.—AD 68.* University of Southern Denmark 2006, s. 53–68.

³⁸ E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 43; P.J.J. VANDERBROECK: *Popular Leadership...*, s. 199, 266; M.H. DETTENHOFER: *Perdita Iuventus...*, s. 68; CAH, vol. 9, s. 419 (T.P. WISEMAN); A. YAKOBSON: *Elections...*, s. 155–156; J.T. RAMSEY: *The Proconsular Years...*, s. 52; R. SYME: *Rewolucja rzymska...*, s. 42.

³⁹ Było to oczywiste, zwłaszcza w kontekście ostrej rywalizacji, jaką o to stanowisko Antoniusz i wspierający go Cezar oraz jego stronnicy toczyli wtedy z optymatami: Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 50, 1–2. Por. też: 50, 3–4.

⁴⁰ Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 50, 1–3. Bardzo dobrze koresponduje to z przyczynami, które miały skłonić Hircjusza do omówienia wydarzeń z 50 roku, mimo że w Galii poważniejszych działań wojennych wtedy nie prowadzono: Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 48, 10–11. Por. też w tym świetle: Hirt., *Bell. Gall.* VIII, praef. 8; N. ROGOSZ: *Geneza wojny domowej lat 49–48 a jej ujęcie w relacji Aulusa Hircjusza.* W: *Historia i współczesność.* T. 6. Red. A. KUNISZ. Katowice 1982, s. 9–11; J.T. RAMSEY: *The Proconsular Years...*, s. 52–53.

⁴¹ Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 50, 3–4.

wyeksponowanie w ósmej księdze *Bellum Gallicum* poparcia, jakim wówczas Cezar cieszył się wśród mieszkańców wspomnianych kolonii i municypiów tej prowincji. W trakcie niedawnych wyborów konsulów na 49 rok jego przeciwnicy mieli bowiem swymi machinacjami doprowadzić do odebrania zwycięstwa protegowanemu przez niego Sulpicjuszowi Galbie, mimo iż uzyskał więcej głosów niż rywale. Na stanowiska konsulów, jego kosztem, przeforsowali natomiast wrogich Cezarowi L. Korneliusza Lentulusa Krusa oraz G. Klaudiusza Marcellusa⁴². W tym świetle ową podróż Cezara należy chyba traktować jako element toczony wówczas przez niego wojny propagandowej oraz okazję do dalszego wzmocnienia swych wpływów wśród Rzymian zamieszkujących na obszarze Galii Przedalpejskiej przed czekającymi go kolejnymi starciami z optymatami. Nie można jednak wykluczyć, iż jednym z celów wyeksponowania informacji o niej miało być po prostu odzwierciedlenie ówczesnych wydarzeń⁴³.

O objęciu stanowiska trybuna ludowego przez Antoniusza w zachowanych do naszych czasów antycznych tekstach źródłowych brak jakichkolwiek wzmianek. Prawdopodobnie doszło więc do tego bez zakłóceń, zwłaszcza opóźnień, 10 grudnia 50 roku, czyli w terminie, w którym zgodnie z tradycją ci urzędnicy plebejscy zwykle obejmowali ową godność⁴⁴. Takie też stanowisko w tej sprawie zajęli liczni historycy współcześni, badający dokonania Antoniusza (J. Lindsay, E. Goltz Huzar, M.H. Dettenhofer, R.L. Jiminez, H. Halfmann), rolę odegraną wtedy w Republice przez Cezara, Pompejusza czy Cyncerona (W. Will, W. Dahlheim, K. Christ, E. Rawson), kwestie związane z wyborami (A. Jakobson) czy jeszcze inne problemy łączące się z życiem politycznym ówczesnej Republiki (J.T. Ramsey, K. Bringmann)⁴⁵.

Po formalnym objęciu obowiązków trybuna ludowego Antoniusz, nie zwlekając, rozpoczął działania na rzecz Cezara. Przede wszystkim wspierał jego stronników przebywających w Rzymie⁴⁶. W różny sposób zwalczał też przeciwników zdobywcy Galii. W pierwszej kolejności wystąpił przeciwko niedawnemu posunięciu konsula G. Klaudiusza Marcellusa, który w pierwszych dniach grudnia powierzył Pompe-

⁴² Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 50—51; A. NEUENDORFF: *Die römischen Consulwahlen...*, s. 77—78; J. LINDERSKI: *Rzymskie zgromadzenie...*, s. 154; E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 43—44; A. YAKOBSON: *Elections...*, s. 176; J.T. RAMSEY: *The Proconsular Years...*, s. 53.

⁴³ Por. w tym świetle: Hirt., *Bell. Gall.* VIII, 50, 1—2; 4; a także: VIII, praef. 2; 48, 10—11.

⁴⁴ Potwierdzających to informacji brak. Nie dysponujemy jednak także takimi, które by temu przeczyły. Nic nie wiadomo również o czynnikach mogących spowodować jakiekolwiek opóźnienie w przejmowaniu obowiązków przez Antoniusza i jego partnerów w kolegium trybunów ludowych 49 roku.

⁴⁵ Zob. kolejno: J. LINDSAY: *Marc Antony...*, s. 132; E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 47; M.H. DETTENHOFER: *Perdita Iuventus...*, s. 71; R.L. JIMINEZ: *Caesar...*, s. 60; H. HALFMANN: *Marcus Antonius...*, s. 43; W. WILL: *Julius Caesar...*, s. 139; W. DAHLHEIM: *Julius Caesar...*, s. 135; K. CHRIST: *Pompeius...*, s. 140; E. RAWSON: *Cicero. A Portrait.* Bristol 1983, s. 187; A. YAKOBSON: *Elections...*, s. 177; J.T. RAMSEY: *The Proconsular Years...*, s. 53; K. BRINGMANN: *Historia Republiki...*, s. 316.

⁴⁶ Plut., *Ant.* 5, 2.

juszowi dowództwo dwóch legionów przysłanych niegdyś przez Cezara na wojnę z Partami, a także organizację dalszych zaciągów w Italii⁴⁷. Wystąpił też z wnioskiem, by owe dwa legiony niezwłocznie wysłać do Syrii, tak jak to jeszcze niedawno zamierzano zrobić. Zaproponował również odebranie Pompejuszowi wspomnianego dowództwa i organizacji nowych legionów⁴⁸.

Kolejne posunięcie Antoniusza, o którym informuje Plutarch, było związane z listami przysłanymi do Rzymu przez Cezara. Senat bowiem na wieść o tym zabronił podawania ich treści do publicznej wiadomości. Wtedy Antoniusz, korzystając z uprawnień trybuna ludowego, zapoznał z nią Rzymian na zwołanym w tym celu wiecu. Tym posunięciem miał według Plutarcha spowodować zmianę stanowiska licznych słuchaczy, gdyż propozycje Cezara, o których w owych listach była mowa, wielu Rzymianom obecnym na tym zgromadzeniu wydały się słuszne i umiarkowane⁴⁹.

Jakie propozycje Cezara zawierały owe listy odczytane mieszkańcom stolicy przez Antoniusza, Plutarch informuje w żywocie Pompejusza. Z zamieszczonych w nim wiadomości wynika, że Cezar sugerował, by obaj z Pompejuszem zrezygnowali ze swoich prowincji, rozpuścili posiadane wojska i przed obywatelami złożyli sprawozdanie ze swej dotychczasowej działalności⁵⁰. Było to więc nawiązanie do bardzo popularnych wśród Rzymian rozwiązań zgłoszonych swego czasu w senacie przez Kuriona⁵¹. Wskazuje to, że Cezar postanowił kontynuować politykę

⁴⁷ Plut., *Ant.* 5, 2. Por. też: *Pomp.* 58, 6—59, 1; App., *B.C.* II, 31, 120—122; Cass. Dio XL, 64, 4; 66, 1. Współcześni badacze datują to wydarzenie niejednoznacznie, od 2 do 4 grudnia 50 roku: R. KAMIENIK: *Kwestia naczelnego dowództwa Pompejusza i ewakuacja Italii przez wojska republikańskie w wojnie domowej 49 r. p.n.e.* AUMCS, Sect. F, 1964, vol. 19, s. 57—58; R. SEAGER: *Pompey...*, s. 158; L. THOMMEN: *Das Volkstribunat...*, s. 171; W. WILL: *Julius Caesar...*, s. 139; N. ROGOSZ: *Stanowisko senatu... (1 XII 50 r.—11 I 49 r. p.n.e.)...*, s. 16; R.L. JIMÉNEZ: *Caesar...*, s. 60; K. CHRIST: *Pompeius...*, s. 139—140; W. DAHLHEIM: *Julius Caesar...*, s. 134; J.T. RAMSEY: *The Proconsular Years...*, s. 53. Zob. również: C. BARDT: *Die Übergabe des Schwertes an Pompeius im Dezember 50 v. Chr.* „Hermes“ 1910, Bd. 45, s. 337—346; H. BOTERMANN: *Cato und die Sogenannte Schwertübergabe im Dezember 50 v. Christus.* „Hermes“ 1989, Bd. 117, s. 69—85.

⁴⁸ Plut., *Ant.* 5, 2; E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 47—48; R. SEAGER: *Pompey...*, s. 160; W. WILL: *Julius Caesar...*, s. 139.

⁴⁹ Plut., *Ant.* 5, 3; *Pomp.* 59, 2.

⁵⁰ Plut., *Pomp.* 59, 2. Według Swetoniusza (*Iul.* 29, 2) Cezar prosił, by nie odbierano mu przywileju, który w 52 roku otrzymał od ludu rzymskiego, czyli możliwości zaocznego starania się o drugi konsulat (N. ROGOSZ: *Lex Tribunicia de Caesare absente konsule creando (52 r. p.n.e.)*. „Przegląd Historyczny” 1985, t. 76, s. 1—13) lub by wraz z nim inni wodzowie (czyli Pompejusz) także zrzekli się dowództwa.

⁵¹ Najlepiej i najbardziej wnikliwie przedstawił je Appian (*B.C.* II, 27, 104—106; 28, 110—111; 29, 113; 30, 119). Ponadto: Plutarch (*Caes.* 30, 1—2) oraz Kasjusz Dion (XL, 62, 3). Zob. też kolejno: W.K. LACEY: *The Tribunate...*, s. 326—329; J. MARTIN: *Die Popularen...*, s. 112—114; N. ROGOSZ: *Debate senatu... (1 marca 50 r. p.n.e.)...*, s. 69—81; IDEM: *Stanowisko senatu... (1 marca—1 grudnia 50 r. p.n.e.)...*, s. 55—68; IDEM: *Debate senatu z 1 grudnia...*, s. 31—38; IDEM: *Stanowisko senatu... (1 XII 50 r.—11 I 49 r. p.n.e.)...*, s. 13—17.

realizowaną nie tak dawno przez tego trybuna ludowego, ponieważ nadal była przez mieszkańców stolicy pozytywnie oceniana⁵². Jeżeli listy Cezara przeczytane Rzymianom przez Antoniusza zawierały propozycje nawiązujące do postulatów stawianych w poprzednich miesiącach 50 roku przez Kuriona, to nie można wykluczyć, że zostały wysłane do Rzymu jeszcze przed 10 grudnia, czyli przed objęciem przez Antoniusza godności trybuna ludowego⁵³. Dzięki temu można było sprawić wrażenie, że w polityce Cezara i w jego postawie wobec władz Republiki panowała ciągłość, nic się bowiem w niej nie zmieniło. Te działania, które w jego imieniu realizował poprzednio Kurion, a które temu trybunowi i Cezarowi w starciach z optymatami przyniosły tak wielkie sukcesy, miały więc być podejmowane nadal. Nic dziwnego, że senat do zawartych w tych listach propozycji Cezara ustosunkował się negatywnie. Jednoznacznie potwierdza to decyzja zabraniająca powiadamiania o ich treści Rzymian⁵⁴.

Nie były to ostatnie pisma od Cezara dostarczone do stolicy w grudniu 50 roku. Appian napisał bowiem w swym dziele, że gdy Kurion przybył do niego po złożeniu urzędu, Cezar postanowił nawiązać z przeciwnikami bezpośrednie rokowania. Zlecił je swoim stronnikom w Rzymie⁵⁵. Zrezygnował z dotychczasowych propozycji zakładających rezygnację z prowincji oraz rozpuszczenie armii przez niego i Pompejusza, mimo iż — jak to już wskazano — cieszyły się one wielką popularnością wśród wielu Rzymian, ponieważ dawały nadzieję na uniknięcie wojny domowej. Zaproponował natomiast, że zrezygnuje z większości swoich wojsk i prowincji,

⁵² Por.: Plut., *Pomp.* 59, 2; *Ant.* 5, 3. Wśród senatorów także. Bardzo dobrze potwierdziło to głosowanie, do którego doszło w tej sprawie na forum senatu w dniu 1 grudnia: Plut., *Pomp.* 58, 4—5; App., *B.C. II*, 30, 118—119; J. LINDSAY: *Marc Antony...*, s. 129—131; K. RAAFLAUB: *Zum politischen Wirken...*, s. 301; E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 47; R. SEAGER: *Pompey...*, s. 158; M. BONNEFOND-COUDRY: *Le Sénat de la République romaine de la guerre d'Hannibal à Auguste.* Rome 1989, s. 534—538; L. CANFORA: *Giulio Cesare...*, s. 156—157; N. ROGOSZ: *Debata senatu z 1 grudnia...*, s. 34—38; J.T. RAMSEY: *The Proconsular Years...*, s. 53.

⁵³ Wskazywałyby na to ich treść, nawiązująca do poczynań Kuriona. Świadczyła bowiem o chęci kontynuowania realizowanej przez niego polityki. Nie można więc wykluczyć, że zostały one napisane i wysłane po sukcesie, jaki odniósł on w senacie 1 grudnia 50 roku (zob. źródła i literaturę cytowaną w przypisie 52). Jeżeli taki był zamiar Cezara, to istotne było również, by Antoniusz zapoznał Rzymian z treścią owych listów na początku swego urzędowania. Na pewno wiemy jedynie, że dotarły one do stolicy i zostały Rzymianom odczytane przez Antoniusza wkrótce po objęciu przez niego trybunatu ludowego. Dokładniejsze sprecyzowanie daty tych wydarzeń w oparciu o relację Plutarcha nie jest jednak możliwe. Zob.: Plut., *Pomp.* 59, 2. Por. też: *Ant.* 5, 3.

⁵⁴ Por. w tym świetle: Plut., *Ant.* 5, 3; *Pomp.* 59, 2.

⁵⁵ App., *B.C. II*, 32, 125; W. DAHLHEIM: *Julius Caesar...*, s. 135. Musiał więc ich poinformować o swoich zamiarach. To zaś mógł zrobić tylko listownie. Prawdopodobnie owa inicjatywa Cezara była jego reakcją na wydarzenia, które miały w Rzymie miejsce w dniu 4 grudnia, czyli na przekazanie Pompejuszowi przez konsula Marcellusa dowództwa nad dwoma legionami pierwotnie przeznaczonymi na wojnę z Partami oraz zlecenie mu zaciągów w Italii. Zob. w tym kontekście źródła i opracowania cytowane w przypisie 47.

z wyjątkiem dwóch legionów oraz Galii Przedalpejskiej i Ilirii, które zamierzał zatrzymać do czasu objęcia drugiego konsulatu⁵⁶.

Również te propozycje Cezara dotarły do Rzymu w grudniu 50 roku. Także w tym przypadku nie jesteśmy w stanie dokładnie określić, w którym dniu nadeszły do stolicy. Mając na uwadze omawiane w tym artykule zagadnienie, istotne jest ustalenie, czy z nimi także Antoniusz miał coś wspólnego. W antycznych tekstach, w których o nich wspomina się, brak jednak jakichkolwiek wzmianek o tym polityku. Mimo tego należy przypuszczać, że jeżeli Antoniusz był kontynuatorem działań Kuriona, to nie tylko w kolegium trybunów ludowych, lecz także na rzymskiej scenie politycznej trzeba postrzegać go podobnie jak jego poprzednika — czyli jako głównego obrońcę Cezara⁵⁷. W tej sytuacji trudno sobie wyobrazić, by również te propozycje nie przeszły przez jego ręce. Antoniusz musiał być o nich poinformowany. Miał też zapewne swój udział w ich przekazaniu antagonom swego mocodawcy.

Zdecydowanie bardziej jednoznaczne stanowisko w tej sprawie zajmują niektórzy badacze współcześni. J. Martin np. twierdzi, że Antoniusz z treścią owych listów Cezara zapoznał mieszkańców stolicy. Skoro tak, to pisma te musiał otrzymać. Według tego historyka doszło do tego pod koniec grudnia 50 roku⁵⁸.

O wystąpieniu Antoniusza na podobnym zgromadzeniu mieszkańców Rzymu (*contio*) napisał też w jednym ze swoich listów Ciceron. Uczynił to prawdopodobnie w Formianum 27 grudnia 50 roku, po powrocie z Cylicji⁵⁹. Pod Rzym wielki mówca przybył bowiem dopiero 4 stycznia 49 roku⁶⁰. We wspomnianym tu liście Ciceron informował Attyka, że miał w rękę tekst mowy, którą Antoniusz wygłosił na zgromadzeniu ludowym (wiecu). Stwierdził też, że o tym jego wystąpieniu rozmawiał z Pompejuszem. Zaznaczył także, iż owa mowa Antoniusza, w której tego wielkiego i nadal wpływowego wodza zaatakował, dotyczyła całej jego kariery. Trybun ten miał krytykować wszystkie dokonania tego potentata, nawet z czasów młodości⁶¹.

⁵⁶ App., *B.C.* II, 126. Podobnie ujął owe propozycje Cezara Swetoniusz (*Iul.* 29, 2); W. DAHLHEIM: *Julius Caesar...*, s. 135.

⁵⁷ Wniosek taki wynika chociażby z tego, że w tekstach źródłowych dotyczących omawianych tu wydarzeń, które miały miejsce po 10 grudnia 50 roku oprócz Antoniusza i Kuriona żaden inny stronnik Cezara nie jest wymieniony imiennie. Są oni w nich wyeksponowani jedynie anonimowo. Konkretni zwolennicy Cezara pojawiają się w nich dopiero we fragmentach odnoszących się do rzymskich wydarzeń z pierwszych dni stycznia 49 roku (*Caes.*, *Bell. civ.* I, 1—6; *Liv.*, *per.* CIX; *Suet.*, *Iul.* 29, 2; 31; *Plut.*, *Ant.* 5; *Caes.* 30—31; *Pomp.* 59, 2—3; App., *B.C.* II. 32—33; *Cass. Dio* XLI, 1—3). Por. też: J. LINDSAY: *Marc Antony...*, s. 124; E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 47.

⁵⁸ J. MARTIN: *Die Popularen...*, s. 112—113.

⁵⁹ *Cic.*, *Ad Att.* VII, 8, 4.

⁶⁰ *Cic.*, *Ad fam.* XVI, 11, 2; E. RAWSON: *Cicero...*, s. 188; K. KUMANIECKI: *Cyceron...*, s. 385; T.N. MITCHELL: *Cicero the Senior Statesman.* New Haven 1991, s. 247; J. PASQUALI: *Marcus Antonius...*, s. 51.

⁶¹ *Cic.*, *Ad Att.* VII, 8, 5; J. LINDSAY: *Marc Antony...*, s. 132; R. SEAGER: *Pompey...*, s. 160; E. RAWSON: *Cicero...*, s. 188; K. KUMANIECKI: *Cyceron...*, s. 384; T.N. MITCHELL: *Cicero...*, s. 247;

To jedyny znany nam aspekt tego spotkania Antoniusza z Rzymianami. Jest więc prawdopodobne, że wiec ten krytyce Pompejusza poświęcony był w całości i w tym celu został zorganizowany. Pompejusz bowiem był najważniejszym, a zarazem kluczowym członkiem koalicji, którą tworzył z optymatami⁶². Podważenie jego pozycji i osłabienie przeciwników w ten sposób było więc jak najbardziej pożądane. Możliwe jednak, że nie był to jedyny problem, nad którym wtedy obradowano. W trakcie tego zebrania, np. na samym początku, uczestniczący w nim Rzymianie mogli dyskutować o innych kwestiach, np. polityce Cezara czy jego propozycjach rozwiązania ówczesnego konfliktu. Antoniusz mógł bowiem najpierw nawiązać do tych spraw, gdyż umożliwiały one także poinformowanie obecnych o różnego rodzaju nowinach, a dopiero potem, w ich kontekście, skoncentrować się na krytyce Pompejusza⁶³. Cynceron zaś oczywiście w swoim liście wyekspozował tylko ten aspekt zebrania, który interesował go najbardziej, czyli wspomniane ataki Antoniusza skierowane przeciwko Pompejuszowi⁶⁴. Nie wiemy również, czy po 10 grudnia 50 roku, a więc po objęciu przez Antoniusza urzędu trybuna ludowego, był to jedyny taki atak wymierzony w Pompejusza, czy też miały miejsce jeszcze inne, podobne.

We współczesnej literaturze naukowej kwestia ta jest ujmowana bardzo ogólnie i datowana niejednoznacznie. Zdaniem J. Lindsay'a, ową totalną krytykę Pompejusza Antoniusz przeprowadził na wiecu, który miał się odbyć po 10 grudnia 50 roku, czyli bezpośrednio lub wkrótce po objęciu przez niego urzędu trybuna ludowego⁶⁵. Większość historyków sugeruje jednak, iż ów atak Antoniusza skierowany przeciwko Pompejuszowi miał miejsce na przełomie drugiej i trzeciej dekady grudnia 50 roku. Według T.P. Wisemana doszło do niego 20 dnia tego miesiąca⁶⁶, natomiast zdaniem L. Thommena, T.N. Mitchella, M.H. Dettenhofer, K. Christa,

K. CHRIST: *Pompeius...*, s. 140; W. DAHLHEIM: *Julius Caesar...*, s. 136; J.T. RAMSEY: *The Proconsular Years...*, s. 53; H. HALFMANN: *Marcus Antonius...*, s. 43.

⁶² Decydowało o tym kilka czynników. W pierwszej kolejności rezultaty jego trzeciego konsulatu (52 roku), w trakcie którego znacząco poszerzył swoje wpływy na arenie politycznej stolicy i utrzymywał je w latach 51—50. Podobnymi atutami oraz liczną klientelą dysponował od wielu lat w kluczowych regionach imperium, w tym w Italii, na Wschodzie, w Hiszpanii oraz Afryce. Nie bez znaczenia było także już wspomniane dowództwo nad stacjonującymi w Italii legionami oraz realizacja zaciągów nowych. Były to jedyne siły wojskowe, które senat miał do dyspozycji. W rezultacie bez Pompejusza nie mógł Cezarowi niczym zagrozić. Zob. w tym świetle opinię A. ZIÓLKOWSKIEGO (*Historia Rzymu...*, s. 352) odnoszącą się do relacji między Pompejuszem a jego sojusznikami.

⁶³ Taki scenariusz tego zgromadzenia był bardzo prawdopodobny, zwłaszcza w ówczesnej sytuacji, w świetle wydarzeń, które w Rzymie zaszły 4 grudnia 50 roku. Brak jednak potwierdzających go informacji.

⁶⁴ Mógł to być rezultat spotkania z Pompejuszem oraz omówienia z nim w jego trakcie najważniejszych bieżących spraw: Cic., *Ad Att.* VII, 8, 5. Ponadto efekt poważania, jakim Cynceron, do czasu, go darzył. Uważał go bowiem za ostoję rzeczypospolitej: Cic., *Ad Att.* VII, 1, 3; 3, 5; 4, 2; 5, 4; 6, 2; *Ad fam.* XVI, 11, 3; K. KUMANIECKI: *Cynceron...*, s. 385, zob. też: 379—384.

⁶⁵ J. LINDSAY: *Marc Antony...*, s. 132.

⁶⁶ CAH, vol. 9, s. 422 (T.P. WISEMAN).

W. Dahlheima czy J.T. Ramsey'a — dzień później, czyli 21 grudnia⁶⁷. H. Halfmann zauważa tylko, że to wystąpienie Antoniusza przeciwko Pompejuszowi miało miejsce w grudniu⁶⁸. E. Goltz Huzar oraz E. Rawson natomiast jedynie o nim wspominają, ale go nie datują⁶⁹.

Informacje znajdujące się w antycznych tekstach źródłowych świadczą więc o znacznej aktywności Antoniusza bezpośrednio po objęciu przez niego stanowiska trybuna ludowego. Jej przejawem były np. zwoływane przez niego wiece, na których mieszkańcom Rzymu prezentował i wyjaśniał politykę Cezara czy atakował jego przeciwników. Ile takich spotkań odbył, nie wiadomo. Możliwe, że w grudniu 50 roku miały miejsce co najmniej dwa. Ze względu na duże znaczenie omawianych w ich trakcie spraw, a także z uwagi na zainteresowanie nimi oraz ożywienie polityczne w stolicy nie można wykluczyć, że było ich więcej, np. trzy. Mając jednak na uwadze krótki czas — do końca miesiąca Antoniusz miał bowiem do dyspozycji zaledwie około dwudziestu dni — należy przypuszczać, że nie mogło ich jednak być zbyt wiele, gdyż organizacja takich zebrań z większą częstotliwością byłaby co najmniej bardzo trudna, a być może niemożliwa⁷⁰. Oprócz tego Antoniusz na pewno uczestniczył we wspomnianych już rokowaniach z przeciwnikami Cezara oraz w przekazywaniu im jego propozycji rozwiązania ówczesnego konfliktu, chociaż nie jesteśmy w stanie stwierdzić, jaką rolę w tym odegrał, ze względu na brak odpowiednich informacji.

Dalsze działania Antoniusza na urzędzie trybuna ludowego wspominający o nich autorzy antyczni odnieśli do początków stycznia 49 roku. Ten etap jego aktywności na forum publicznym obejmował bowiem tylko siedem początkowych dni tego miesiąca⁷¹.

Pierwszym wydarzeniem, z którym należy wiązać aktywność Antoniusza w tym czasie, było przysłanie przez Cezara do Rzymu kolejnych propozycji rozwiązania konfliktu między nim a Pompejuszem i sprzymierzonymi z nim optymatami. Z relacji Appiana wynika bowiem, że pod koniec grudnia 50 roku zawarł je w liście, który do stolicy przywiózł Kurion po przebyciu około 2300 stadiów w trzy dni⁷². W piśmie

⁶⁷ L. THOMMEN: *Das Volkstribunat...*, s. 178; T.N. MITCHELL: *Cicero...*, s. 247; M.H. DETTENHOFER: *Perdita Iuventus...*, s. 71; K. CHRIST: *Pompeius...*, s. 140; W. DAHLHEIM: *Julius Caesar...*, s. 136; J.T. RAMSEY: *The Proconsular Years...*, s. 53.

⁶⁸ H. HALFMANN: *Marcus Antonius...*, s. 43.

⁶⁹ E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 47—48; E. RAWSON: *Cicero...*, s. 188.

⁷⁰ Zorganizowanie takich spotkań musiało przebiegać według określonej procedury. Mogły się one także odbywać w określone dni. Por. w tym kontekście: Caes., *Bell. civ.* I, 5, 4.

⁷¹ Do 7 stycznia włącznie: Caes., *Bell. civ.* I, 5, 1; 5. Zob. też: Liv., *per.* CIX; Plut., *Ant.* 5, 4; Caes. 31, 2; App., *B.C.* II, 33, 131—132; Cass. Dio XLI, 3, 2. Jednak w senacie, gdzie oficjalnie podejmowano decyzje w sprawie konfliktu z Cezarem, tylko pięć dni (1, 2, 5, 6 i 7 stycznia). M. BONNEFOND-COUDRY: *Le Sénat...*, s. 232. Dwa dni bowiem (3 i 4 stycznia) były komicjalne, czyli przeznaczone na obrady zgromadzenia ludowego: Caes., *Bell. civ.* I, 5, 4.

⁷² App., *B.C.* II, 32, 127; J. LINDSAY: *Marc Antony...*, s. 132.

tym zdobywca Galii powracał do swego wcześniejszego stanowiska w tej sprawie. Ponownie zaproponował rezygnację z wszystkich swoich prowincji oraz posiadanej armii, pod warunkiem że to samo uczyni Pompejusz. Nowym elementem propozycji pokojowych była sugestia, że jeżeli Pompejusz tego nie uczyni, wtedy Cezar na czele swoich żołnierzy przybędzie do Rzymu, by pomścić krzywdy wyrządzone rzeczypospolitej i sobie⁷³.

Z *Bellum civile* wiadomo, że Kurion pismo to wręczył konsulom L. Korneliuszowi Lentulusowi Krusowi i G. Klaudiuszowi Marcellusowi 1 stycznia 49 roku. Appian nadmieniał, iż doszło do tego, gdy wchodzili na posiedzenie senatu. Kasjusz Dion natomiast uściślił, że miało to miejsce już na sali obrad⁷⁴. Prawdopodobnie uczestnikami tego wydarzenia lub co najmniej jego świadkami byli trybunowie ludowi Antoniusz i Kw. Kasjusz, współpracujący z Cezarem, czego jednak autorzy antycznych tekstów nie potwierdzają. Podobnie ujmują tę kwestię historycy współcześni, np.: P. Stein, G. Niccolini, E. Goltz Huzar, R. Seager, M. Bonnefond-Coudry, W. Will, R.L. Jiminez czy H. Halfmann⁷⁵. Nie mogło być inaczej, ponieważ obaj byli wówczas w stolicy głównymi współpracownikami, przede wszystkim zaś obrońcami zdobywcy Galii. Jednocześnie wchodzili w skład senatu, więc w jego inauguracyjnym posiedzeniu w pierwszym dniu nowego roku mogli wziąć udział niejako z urzędu⁷⁶.

Zasadność przypuszczenia, że Antoniusz i Kw. Kasjusz byli co najmniej świadkami wręczenia listu Cezara konsulom przez Kuriona, a być może nawet towarzyszyli mu, gdy to uczynił, potwierdzają wydarzenia, jakie rozegrały się na sali obrad senatu w czasie posiedzenia rozpoczętego bezpośrednio po tym incydencie. Przede wszystkim jednak to, że konsulowie — jak to wynika z informacji Cezara — nie zamierzali treści listu dostarczonego im przez Kuriona podawać do wiadomości zgromadzonych⁷⁷. Kurion, ponieważ od czasu złożenia urzędu

⁷³ App., *B.C. II*, 32, 128. Kasjusz Dion (XLI, 1, 3—4) treść tego listu, a zwłaszcza stanowisko Cezara ujął łagodniej. Por. też: Liv., *per. CIX*; Suet., *Iul.* 29, 2; Plut., *Caes.* 30, 1; *Pomp.* 58, 3—5; 59, 2; App., *B.C. II*, 27, 104—106; 28, 110—111; 29, 113; 30, 118—119; Cass. Dio XI, 62, 3; H. HALFMANN: *Marcus Antonius...*, s. 43.

⁷⁴ App., *B.C. II*, 32, 127; Cass. Dio XLI, 1, 1. Por.: Caes., *Bell. civ. I*, 1, 1.

⁷⁵ P. STEIN: *Die Senatssitzungen der Ciceronischen Zeit (68—43)*. Münster 1930, s. 62; G. NICCOLINI: *I fasti...*, s. 337; E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 48; R. SEAGER: *Pompey...*, s. 160; M. BONNEFOND-COUDRY: *Le Sénat...*, s. 43, 212; W. WILL: *Julius Caesar...*, s. 139—140; R.L. JIMINEZ: *Caesar...*, s. 60; H. HALFMANN: *Marcus Antonius...*, s. 43. Zob. też: J. LINDSAY: *Marc Antony...*, s. 132.

⁷⁶ Na obecność Antoniusza i Kw. Kasjusza przy wręczaniu przez Kuriona pisma Cezara konsulom pośrednio wskazują informacje Kasjusza Diona (XLI, 1, 1—2). Na to, że towarzyszyli Kurionowi w tym momencie, wskazuje także konieczność poznania reakcji konsulów na ów list zarządcy Galii. Obydwaj trybunowie mieli bowiem dalej reprezentować go w senacie. Uczestnicząc w tym akcie, mogli to czynić lepiej.

⁷⁷ Caes., *Bell. civ. I*, 1, 1.

był senatorem niepełniącym żadnej funkcji, w dodatku o stosunkowo krótkim senackim stażu, nie mógł ich zmusić do zmiany stanowiska. Doprowadzili do tego natomiast aktualnie urzędujący trybunowie ludowi — Antoniusz i Kw. Kasjusz. Wymogli oni na konsulach zgodę na odczytanie listu. Nie udało się im natomiast wymusić ich pozwolenia na odbycie debaty nad omówionymi w jego treści propozycjami Cezara⁷⁸. Jeżeli więc uczestniczyli obydwaj w posiedzeniu senatu, w trakcie którego doprowadzili do odczytania listu Cezara dostarczonego konsulom przez Kuriona przed jego rozpoczęciem, to musieli również być przynajmniej świadkami tego wydarzenia, a być może nawet mu towarzyszyć, gdy to uczynił. Według Kasjusza Diona w trakcie wspomnianych obrad senatu wielkie usługi miał swemu mocodawcy oddać M. Antoniusz. Z sugestii tego dziejopisa wynikałoby więc, że do odczytania owego listu doszło głównie dzięki zabiegom i staraniom Antoniusza. Natomiast Kw. Kasjusz odegrał wtedy zapewne rolę jego pomocnika⁷⁹.

Po odczytaniu wspomnianego listu senat zajął się, jak to wynika ze sprawozdań Cezara o wojnie domowej, omawianiem sytuacji w Republice. Debatowano nad nią cały dzień. Ostatecznie na wniosek Scypiona, ówczesnego teścia Pompejusza, senatorowie podjęli uchwałę, że Cezar do wyznaczonego terminu ma rozpuścić swe wojska. Gdyby tego nie uczynił, miał zostać uznany za wroga Rzeczypospolitej⁸⁰. Przeciwno tej decyzji obydwaj współpracujący ze zdobywcą Galii trybunowie ludowi: Antoniusz i Kasjusz, złożyli weto. W rezultacie w świetle prawa oraz panujących w Rzymie zwyczajów utraciła ona moc uchwały, a stała się opinią senatu. Główną rolę w doprowadzeniu do tego także miał odegrać Antoniusz⁸¹. W odpowiedzi na takie posunięcie trybunów ludowych, z inicjatywy ich głównych antagonistów, senatorowie zgromadzeni na sali obrad rozpoczęli debatę nad ich intercesją. W jej trakcie wysuwano przeciwko nim różnego rodzaju zarzuty, krytykując jednocześnie ich działalność⁸². Kasjusz Dion nadmienił, że po wspomnianym wecie trybunów

⁷⁸ Ibidem. Zob. też: App., *B.C. II*, 32, 129; Cass. Dio XLI, 1, 2; P. STEIN: *Die Senatssitzungen...*, s. 62; G. NICCOLINI: *I fasti...*, s. 331; J. LINDSAY: *Marc Antony...*, s. 133; K. RAAFLAUB: *Zum politischen Wirken...*, s. 306; E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 48; M. BONNEFOND-COUDRY: *Le Sénat...*, s. 485; L. THOMMEN: *Das Volkstribunat...*, s. 205; L. DE LIBERO: *Obstruktion...*, s. 83; H. HALFMANN: *Marcus Antonius...*, s. 43.

⁷⁹ Ibidem. Por. Cic., *Phil.* 2, 21, 51.

⁸⁰ Caes., *Bell. civ.* I, 2, 2—7. Zob. także: Plut., *Caes.* 30, 2; App., *B.C. II*, 32, 129; Cass. Dio XLI, 2, 1—2; M. BONNEFOND-COUDRY: *Le Sénat...*, s. 587—588, 628; L. THOMMEN: *Das Volkstribunat...*, s. 205; L. CANFORA: *Giulio Cesare...*, s. 157—158.

⁸¹ Caes., *Bell. civ.* I, 2, 7; Cass. Dio XLI, 2, 2. Por.: Plut., *Caes.* 30, 3; P. STEIN: *Die Senatssitzungen...*, s. 62; G. NICCOLINI: *I fasti...*, s. 331; J. LINDSAY: *Marc Antony...*, s. 132—133; L. THOMMEN: *Das Volkstribunat...*, s. 215; M. BONNEFOND-COUDRY: *Le Sénat...*, s. 564; L. DE LIBERO: *Obstruktion...*, s. 36; L. CANFORA: *Giulio Cesare...*, s. 158; R.L. JIMÉNEZ: *Caesar...*, s. 60; H. HALFMANN: *Marcus Antonius...*, s. 43.

⁸² Caes., *Bell. civ.* I, 2, 7—8; L. DE LIBERO: *Obstruktion...*, s. 44.

senat protestując przeciwko temu, zmienił szaty, dając dowód swej zdecydowanej dezaprobaty dla ich posunięcia⁸³.

Sytuacją panującą w Rzeczypospolitej senat zajmował się także w kolejnych dniach. Debatowano nad nią również 2 oraz 5, 6 i 7 stycznia⁸⁴. Wspomniani trybunowie ludowi, przede wszystkim Antoniusz, kontynuowali swoją działalność, chroniąc Cezara przed zakusami jego przeciwników. W ostatnim wymienionym tu dniu między nimi a ich oponentami doszło na sali obrad do decydującego spięcia. W odpowiedzi na ich działania senatorowie, zapewne pod naciskiem konsulów i ich głównych współpracowników, uciekli się w tej sprawie do — jak to ujął Cezar — nadzwyczajnej i wyjątkowej uchwały senatu (*senatus consultum ultimum*), zlecając konsulom, pozostałym urzędnikom oraz prokonsulom przebywającym w Rzymie czuwanie nad tym, by Rzeczpospolita nie poniosła szkody⁸⁵. Antoniusz i Kasjusz zgłosili wobec tej decyzji senatu zastrzeżenia. Obawiając się ich dalszych działań, pozbawiono ich możliwości zgłoszenia przeciwko niej trybuńskiego weta⁸⁶. Jednocześnie konsul Lentulus, sam lub przy współudziale swego kolegi na urządzie, usunął Antoniusza z sali obrad. Razem z nim opuścił ją także Kw. Kasjusz⁸⁷. W nocy zaś obydwaj w przebraniu uciekli z Rzymu i udali się do Cezara. Szczególne okoliczności, w jakich do tego doszło, zwłaszcza to, że trybunowie ludowi w czasie drogi udawali niewolników lub służących, wyeksponowali w swych tekstach Plutarch i Appian⁸⁸. Cezar będący stroną w to-

⁸³ Podkreślają to Plutarch (*Caes.* 30, 3) i Kasjusz Dion (XLI, 3, 1); P. STEIN: *Die Senatssitzungen...*, s. 62.

⁸⁴ Wynika to jednoznacznie z informacji Cezara zamieszczonych w *Bellum civile* (I, 5, 4). Zob. też: P. STEIN: *Die Senatssitzungen...*, s. 63; M. BONNEFOND-COUDRY: *Le Sénat...*, s. 232; W. WILL: *Julius Caesar...*, s. 140.

⁸⁵ Najdokładniej przebieg obrad senatu w tych dniach przedstawił Cezar (*Bell. civ.* I, 3, 1—5, 3). Zob. też: Cic., *Phil.* 2, 21, 51—53; Liv., *per.* CIX; Vell. Pat. II, 49, 4; Suet., *Iul.* 29, 2—30, 1; Plut., *Ant.* 5, 4; *Caes.* 31, 1—2; *Pomp.* 59, 3; App., *B.C.* II, 33, 130; Cass. Dio XLI, 3, 1—3; P. STEIN: *Die Senatssitzungen...*, s. 63; G. NICCOLINI: *I fasti...*, s. 331—332; K. RAAFLAUB: *Zum politischen Wirken...*, s. 321; E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 48—49; R. SEAGER: *Pompey...*, s. 162; L. DE LIBERO: *Obstruktion...*, s. 36; L. CANFORA: *Giulio Cesare...*, s. 158; R.L. JIMÉNEZ: *Caesar...*, s. 60; G. TRAINA: *Marco Antonio...*, s. 25; W. DAHLHEIM: *Julius Caesar...*, s. 136; H. HALFMANN: *Marcus Antonius...*, s. 43. Wyczerpujące omówienie kwestii związanych z uchwaleniem *scu* przeciwko Cezarowi zob.: H. APPEL: *Kontrowersje wokół senatus consultum ultimum. Studium w dziejów późnej republiki rzymskiej*. Toruń 2013, s. 242—271.

⁸⁶ *Caes.*, *Bell. civ.* I, 5, 1. Por.: Cass. Dio XLI, 3, 1—2; G. NICCOLINI: *I fasti...*, s. 331—332; J. LINDSAY: *Marc Antony...*, s. 133; G. TRAINA: *Marco Antonio...*, s. 25.

⁸⁷ Fakty te zostały odnotowane i wyraźnie zaakcentowane w potrzebnym mu duchu przede wszystkim przez Cezara (*Bell. civ.* I, 5, 1—5). Nadmienili o nich jednak także, chociaż ujęli je różnie, autorzy innych tekstów: Liv., *per.* CIX; Suet., *Iul.* 30, 1; 31, 1; Plut., *Ant.* 5, 4; *Caes.* 31, 2; App., *B.C.* II, 33, 131; Cass. Dio XLI, 3, 2. Por.: P. STEIN: *Die Senatssitzungen...*, s. 63; G. NICCOLINI: *I fasti...*, s. 332; E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 49.

⁸⁸ Plut., *Ant.* 5, 4; *Caes.* 31, 2; App., *B.C.* II, 33, 133.

czącym się wówczas sporze z Pompejuszem i optymatami ucieczkę Antoniusza i Kw. Kasjusza ze stolicy odnotował jedynie jako jedno z wydarzeń poprzedzających wybuch wojny domowej⁸⁹. Cynceron i Swetoniusz natomiast dostrzegli w niej jedną z jej przyczyn⁹⁰. Cezar zaś za taką uznał pogwałcenie uprawnień tych plebejskich urzędników⁹¹. Mając na uwadze znaczenie opuszczenia Rzymu przez Antoniusza i Kw. Kasjusza, wydarzeniem tym zainteresowali się również historycy współcześni, np. G. Niccolini, J. Lindsay, E. Goltz Huzar, L. Canfora, R.L. Jiménez, G. Traina, J.T. Ramsey czy H. Halfmann, chociaż, podobnie jak autorzy antyczni, ocenili je różnie⁹². Cechą ich wywodów jest jednak to, że wszyscy, choć akcentują to mniej lub bardziej wyraźnie, dostrzegają jego związek z wybuchem wojny domowej. Zdaniem Cyncerona, Antoniusza ani Kw. Kasjusza nikt z sali obrad senatu nie wyrzucił. Nie zmuszono ich także do opuszczenia miasta. Mieli to uczynić z własnej woli⁹³.

Na wieść o pozbawieniu Antoniusza i Kasjusza możliwości zgłoszenia weta oraz o wydarzeniach na sali obrad i decyzjach podjętych 7 stycznia przez senat Cezar niezwłocznie poinformował o tym swoich żołnierzy. Ponieważ owi trybunowie ludowi dostarczyli mu znakomitego argumentu propagandowego przeciwko jego antagonistom, usprawiedliwiającego nie tylko już podjęte, ale nawet zamierzone przez niego działania. Cezar na owym żołnierskim wiecu natychmiast ten argument wykorzystał. Stwierdził mianowicie, że czuje się zmuszony bronić praw trybunów ludowych przed zakusami swych przeciwników, wzmacniając w ten sposób przesłanki, którymi starał się podbudować morale słuchających go legionistów⁹⁴. W podobnym duchu ujął oraz ocenił działania Antoniusza i Kw. Kasjusza K. Bringmann⁹⁵. Zdecydowanie bardziej stanowczo uczyniła to natomiast M. Jaczynowska, wyraźnie stwierdzając, iż owi trybunowie ludowi opuszczając Rzym, dostarczyli swemu mocodawcy „wygodny pretekst do wystąpienia w obronie ich urzędu”⁹⁶, czyli mówiąc inaczej, zdaniem owej badaczki, dali Cezarowi doskonały powód do wkroczenia do Italii i rozpoczęcia drugiej wojny domowej. Gdy więc Cezar upewnił się, że słuchający go legionieści ustosunkowali się pozytywnie do jego wywodów, nocą z 10 na 11 stycznia 49 roku na czele towarzyszących mu oddziałów przekroczył

⁸⁹ Caes., *Bell. civ.* I, 5, 5.

⁹⁰ Cic., *Phil.* 2, 21, 53; Suet. *Iul.* 31, 1.

⁹¹ Caes., *Bell. civ.* I, 7, 2—4; 7; 32, 6.

⁹² G. NICCOLINI: *I fasti...*, s. 332; J. LINDSAY: *Marc Antony...*, s. 133; E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 49; L. CANFORA: *Giulio Cesare...*, s. 161; R.L. JIMÉNEZ: *Caesar...*, s. 60; G. TRAINA: *Marco Antonio...*, s. 25; J.T. RAMSEY: *The Proconsular Years...*, s. 53; H. HALFMANN: *Marcus Antonius...*, s. 43—44.

⁹³ Wielki mówca stwierdził to w liście napisanym do Tyrona: Cic., *Ad fam.* XVI, 11, 2.

⁹⁴ Caes., *Bell. civ.* I, 7, 1—6. Zob. też: Cic., *Phil.* 2, 22, 53.

⁹⁵ K. BRINGMANN: *Historia Republiki...*, s. 318.

⁹⁶ M. JACZYNOWSKA, M. PAWLAK: *Starożytny Rzym...*, s. 144.

Rubikon i zajął leżące nad nim, już na obszarze Italii, Ariminum. Tam spotkał się ze zbiegłymi z Rzymu Antoniuszem i Kw. Kasjuszem⁹⁷.

Wraz z opuszczeniem Rzymu urządowanie Antoniusza w kolegium trybunów ludowych zostało przerwane. Władza tych urzędników plebejskich nie sięgała bowiem poza sakralne granice miasta (*pomerium*). Antoniusz otrzymał wtedy od Cezara dowództwo wojskowe. Odtąd funkcjonował jako *tribunus plebis pro praetore*. Zmiana jego statusu była konieczna, ponieważ jako trybun ludowy nie mógł dowodzić wojskiem. Otrzymał więc uprawnienia propretora, z którymi wiązało się także obdarzenie go *imperium*⁹⁸. Był to więc kolejny awans i sukces Antoniusza, dzięki któremu jego rola i znaczenie w otoczeniu Cezara znacznie wzrosły. Mógł bowiem być przydatny także poza stolicą, w realiach wojny domowej ukształtowanych po wkroczeniu jego mocodawcy do Italii. Nie może więc dziwić, że tę nową funkcję Antoniusza jego współcześni biografowie, np.: Lindsay, Goltz Huzar, Pasquali czy Halfmann odnotowali w swych opracowaniach równie skrętnie jak poprzednie jego osiągnięcia⁹⁹. Wykorzystując nowe uprawnienia Antoniusza, Cezar w pierwszej fazie działań wojennych powierzył mu dwie kohorty i wysłał do Arcjum, później zaś na czele pięciu kohort do Sulmony¹⁰⁰. Natomiast po zajęciu całej Italii, przed wyjazdem Cezara do Hiszpanii, Antoniusz otrzymał od niego zadanie zarządzania nią i dowództwo nad stacjonującymi w niej wojskami¹⁰¹.

Do pełnienia obowiązków trybuna ludowego Antoniusz powrócił dopiero pod koniec 49 roku, w czasie sprawowania przez Cezara pierwszej dyktatury¹⁰². Wtedy w ostatnim okresie swego urządowania, za pozwoleniem Cezara, a być może nawet z jego inicjatywy, przeprowadził dwie ustawy. Pierwsza umożliwiała potomkom

⁹⁷ Caes., *Bell. civ.* I, 7, 7—8, 1; Cass. Dio XLI, 4, 1. Por.: Liv., *per.* CIX; Vell. Pat. II, 49, 4; Suet., *Iul.* 31, 1; Plut., *Caes.* 32, 1—33, 1; *Pomp.* 60, 1; *Ant.* 6, 1; App., *B.C.* II, 35, 137—141; Flor. II, 13, 18; E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 49; L. CANFORA: *Giulio Cesare...*, s. 162; R.L. JIMÉNEZ: *Caesar...*, s. 68; H. HALFMANN: *Marcus Antonius...*, s. 44.

⁹⁸ W niebudzący wątpliwości sposób potwierdza to nagłówek listu, który Antoniusz napisał do Cyclerona: Cic., *Ad Att.* X, 8 A.

⁹⁹ J. LINDSAY: *Marc Antony...*, s. 144; E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 54; J. PASQUALI: *Marcus Antonius...*, s. 52; H. HALFMANN: *Marcus Antonius...*, s. 44.

¹⁰⁰ Caes., *Bell. civ.* I, 11, 4; 18, 2; R. KAMIENIK: *Kłęska obozu republikańskiego w wojnie domowej 49—48 a odpowiedzialność Pompejusza*. AUMCS, Sect. F, 1963, vol. 18, s. 18; E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 50; CAH, vol. 9, s. 424 (E. RAWSON); R.L. JIMÉNEZ: *Caesar...*, s. 68; G. TRAINA: *Marco Antonio...*, s. 25; H. HALFMANN: *Marcus Antonius...*, s. 44.

¹⁰¹ Plut., *Ant.* 6, 4. Por. też: Cic., *Phil.* 2, 23, 57; App., *B.C.* II, 41, 165; Cass. Dio XLI, 18, 3; J. LINDSAY: *Marc Antony...*, s. 153; R. KAMIENIK: *Kłęska...*, s. 18; E. GOLTZ HUZAR: *Mark Antony...*, s. 54; G. TRAINA: *Marco Antonio...*, s. 26; H. HALFMANN: *Marcus Antonius...*, s. 45.

¹⁰² Plut., *Caes.* 37, 1; App., *B.C.* II, 48, 196; Cass. Dio XLI, 36, 1; S.L. UTCZENKO: *Kryzys i upadek republiki w starożytnym Rzymie*. Tłum. M. ŁESIÓW. Warszawa 1973, s. 333—334, 341; CAH, vol. 9, s. 431—432 (E. RAWSON); L. CANFORA: *Giulio Cesare...*, s. 197—198; G. TRAINA: *Marco Antonio...*, s. 29; J.F. GARDNER: *The Dictator*. In: *A Companion to Julius Caesar*. Ed. M. GRIFFIN. Blackwell Publishing 2009, s. 58; H. HALFMANN: *Marcus Antonius...*, s. 46—47.

proskrybowanych sprawowanie zaszczytnych urzędów. Jej mocą wprowadzono również amnestię dla stronników Sertoriusza i M. Emiliusza Lepidusa¹⁰³. Zdaniem S.L. Utczenki, jest jednak możliwe, że została ona przez Antoniusza przeprowadzona wcześniej, kilka miesięcy przed powierzeniem Cezarowi wspomnianej dyktatury, mianowicie w czasie jego pierwszej kilkudniowej wizyty w Rzymie po wkroczeniu przez niego do Italii i wybuchu wojny domowej¹⁰⁴. Druga natomiast pozwalała na powrót do Rzymu osobom, z wyjątkiem T. Anneusza Milona, skazanym na wygnanie na mocy ustaw wprowadzonych w życie w czasie trzeciego konsulatu Pompejusza w 52 roku¹⁰⁵. Ponieważ obie wspomniane ustawy zostały uchwalone pod koniec pierwszego roku wojny domowej, która mogła się znacznie przeciągnąć, miały wyraźny kontekst polityczny. Przeprowadzono je po to, by ich beneficjenci w trakcie trwającego konfliktu poparli Cezara. Były to rachuby jak najbardziej uzasadnione. W obozie jego przeciwników dominowali bowiem politycy, którzy byli zdecydowanie przeciwni zawartym w nich postanowieniom.

Oceniając trybunat ludowy Antoniusza, należy pamiętać o jego specyfice. Po niecałym miesiącu urzędowania sprawowanie przez niego obowiązków na tym stanowisku zostało bowiem przerwane. Wpłynął na to konflikt między Pompejuszem i wspierającymi go optymatami a Cezarem, który przerodził się w wojnę domową. W czasie walk w Italii Antoniusz dowodził niektórymi oddziałami Cezara, a po jej opanowaniu otrzymał od niego zadanie zarządzania nią. Czy w tym czasie, chociażby okazyjnie, zajmował się sprawami należącymi do obowiązków trybuna ludowego, nie sposób stwierdzić. Jak już wspomniano, z informacji zachowanych w antycznych tekstach wiadomo jedynie, że do spraw łączących się z piastowaniem trybunatu ludowego powrócił pod koniec 49 roku.

Z dwóch powodów działalność Antoniusza na urzędzie trybuna ludowego należy jednak ocenić jako istotną. Pierwszą przyczyną takiej oceny było dostarczenie Cezarowi bardzo dobrych argumentów propagandowych uzasadniających jego wkroczenie do Italii i rozpoczęcie wojny domowej. Drugą natomiast, mimo że nie udało mu się dorównać Kurionowi i równie długo jak on odwlekać momentu

¹⁰³ Suet., *Iul.* 41, 1; Plut., *Caes.* 37, 1; Cass. Dio XLI, 18, 2; XLIV, 47, 4; Zonar. X, 8; G. NICCOLINI: *I fasti...*, s. 330; L. THOMMEN: *Das Volkstribunat...*, s. 126; H. HALFMANN: *Marcus Antonius...*, s. 47. Podstawowe dane o tej ustawie zob.: T.R.S. BROUGHTON: *The Magistrates...*, vol. 2, s. 258; G. ROTONDI: *Leges publice populi romani*. Hildesheim 1962, s. 416.

¹⁰⁴ S.L. UTCZENKO: *Kryzys...*, s. 340–341.

¹⁰⁵ Cic., *Phil.* 2, 23, 56; Caes., *Bell. civ.* III, 1, 4; Suet., *Iul.* 41, 1; Plut., *Caes.* 37, 1; App., *B.C.* II, 48, 198; Cass. Dio XII, 36, 2; XLII, 24, 2; Zonar. X, 8; G. NICCOLINI: *I fasti...*, s. 330; T.R.S. BROUGHTON: *The Magistrates...*, vol. 2, s. 258; S.L. UTCZENKO: *Kryzys...*, s. 341. Milon przyłączył się wtedy do ruchu zorganizowanego przez zawiedzionego w swoich ambicjach i skonfliktowanego z Cezarem M. Celiusza Rufusa: T. ŁOPOSZKO: *Ruchy plebejskie w Rzymie (Od Grakchów do Cezara)*. Lublin 1982, s. 138–141; IDEM: *Historia społeczna republikańskiego Rzymu*. Warszawa 1987, s. 310–315; IDEM: *Problemy społeczne schyłkowej Republiki*. W: *Starożytny Rzym we współczesnych badaniach*. Red. J. WOLSKI, T. KOTULA, A. KUNISZ. Kraków 1994, s. 268.

podjęcia zdecydowanych działań przeciwko swemu mocodawcy przez jego przeciwników, należy postrzegać inaczej — w wymiarze osobistym. Oddając Cezarowi w czasie piastowania tej godności znaczące usługi, Antoniusz przyspieszył swoją wielką karierę. W latach następnych bowiem u boku Cezara pełnił coraz wyższe funkcje. Już w 44 roku wspólnie z nim sprawował konsulat. Zaś niedługo po jego tragicznej śmierci w dniu 15 marca tego roku stał się jedną z najważniejszych i najpotężniejszych osób w państwie.

Bibliografia

- APPEL H.: *Kontrowersje wokół senates consultum ultimum. Studium z dziejów późnej republiki rzymskiej*. Toruń 2013.
- BARDT C.: *Die Übergabe des Schwertes an Pompeius im Dezember 50 v. Chr.* „Hermes“ 1910, Bd. 45, s. 337—346.
- BARTSCH B.: *Die Legaten der römischen Republik vom Tode Sullas bis zum Ausbruche des zweiten Bürgerkrieges*. Breslau 1908.
- BENGTSON H.: *Marcus Antonius. Triumvir und Herrscher des Orients*. München 1977.
- BERGEMANN C.: *Politik und Religion in spätrepublikanischen Rom*. Stuttgart 1992.
- BERNSTEIN A.H.: *Tiberius Sempronius Gracchus. Tradition and Apostasy*. Ithaca N.Y. 1978.
- BETTI E.: *La crisi della repubblica e la genesi del principato in Roma*. Romae 1982.
- BLEICKEN J.: *Lex publica. Gesetz und Recht in der römischen Republik*. Berlin—New York 1975.
- BONNEFOND-COUDRY M.: *Le Sénat de la République romaine de la guerre d'Hannibal à Auguste*. Rome 1989.
- BOREN H.C.: *The Gracchi*. New York 1968.
- BOTERMANN H.: *Cato und die Sogenannte Schwertübergabe im Dezember 50 v. Christus*. „Hermes“ 1989, Bd. 117, s. 62—85.
- BRINGMANN K.: *Historia Republiki Rzymskiej. Od początków do czasów Augusta*. Tłum. A. GIERLIŃSKA. Poznań 2010.
- BROUGHTON T.R.S.: *The Magistrates of the Roman Republic*. Vol. 2: 99 B.C.—31 B.C. New York 1952.
- BROUGHTON T.R.S.: *The Magistrates of the Roman Republic*. Vol. 3: *Supplement*. Atlanta 1986.
- BURCKHARDT L.: *Politische Strategien der Optimaten in der späten römischen Republik*. „Historia Einzelschriften“ 1988, H. 57.
- The Cambridge Ancient History*. Vol. 9: *The Last Age of the Roman Republic, 146—43 B.C.* Eds. J.A. CROOK, A. LINTOTT, E. RAWSON. Cambridge 1994.
- CANFORA L.: *Giulio Cesare*. Roma—Bari 1999.
- CARLSON J.: *The Rise and Fall of a Roman Noble Family: The Domitii Ahenobarbii, 196 BC — AD 68*. University Press of Southern Denmark 2006.
- CHAMOIX F.: *Der letzte Herrscher des griechischen Orients*. Gernsbach 1989.
- CHRIST K.: *Pompeius. Der Feldherr Roms. Eine Biographie*. München 2004.
- DAHLHEIM W.: *Julius Caesar. Die Ehre des Krieges und die Not des Staates*. Paderborn—München—Wien—Zürich 2005.

- DETTENHOFER M.H.: *Perdita Iuventus. Zwischen den Generationen von Caesar und Augustus*. „Vestigia“ Bd. 44. München 1992.
- DOBLHOFER G.: *Die Popularen der Jahre 111—99 vor Christus. Eine Studie zur Geschichte der späten römischen Republik*. Wien—Köln 1990.
- DRUMANN W., GROEBE P.: *Geschichte Roms in seinem Übergange von republikanischen zur monarchischen Verfassung*. Bd. 1. Berlin 1899.
- DULSKI E.: *Cyzeron jako namiestnik Cylicji*. W: *Antiquitas*. T. 15. Red. E. KONIK. Wrocław 1992, s. 23—39.
- DULSKI E.: *Podróże Marka Tulliusza Cyzerona po Grecji*. W: *Antiquitas*. T. 16. Red. E. KONIK. Wrocław 1992, s. 5—11.
- DURAND R.: *L'élection de C. Scribonius Curio au tribunat de la plebe*. In: *Melanges Châtelain*. [B.m.] 1910, s. 557—574.
- GARDNER J.F.: *The Dictator*. In: *A Companion to Julius Caesar*. Ed. M. GRIFFIN. Blackwell Publishing 2009, s. 57—71.
- GOLTZ HUZAR E.: *Mark Antony. A Biography*. Minneapolis 1978.
- GRUEN E.S.: *The Last Generation of the Roman Republic*. Berkeley—Los Angeles—London 1974.
- HALFMANN H.: *Marcus Antonius*. Darmstadt 2011.
- HEFTNER H.: *Von den Gracchen bis Sulla. Die römische Republik am Scheideweg 133—78 v. Chr.* Regensburg 2006.
- JACZYŃSKA M., PAWLAK M.: *Starożytny Rzym*. Warszawa 2008.
- JIMÉNEZ R.L.: *Caesar Against Rome*. London 2008.
- KAMIENIK R.: *Kłęska obozu republikańskiego w wojnie domowej 49—48 przed n.e. a odpowiedzialność Pompejusza*. AUMCS, Sect. F, 1963, vol. 18, s. 5—31.
- KAMIENIK R.: *Kwestia naczelnego dowództwa Pompejusza i ewakuacja Italii przez wojska republikańskie w wojnie domowej 49 r. p.n.e.* AUMCS, Sect. F, 1964, vol. 19, s. 57—85.
- KOWALSKI H.: *Przemysł jako metoda walki wyborczej w Rzymie w okresie schyłku republiki (78—50 p.n.e.)*. AUMCS, Sect. F, 1983/1984, vol. 38—39, s. 75—92.
- KOWALSKI H.: *Rola polityczna kapłanów w Rzymie w okresie schyłku Republiki*. W: *W 2500-lecie powstania Republiki Rzymskiej*. Red. A. KUNISZ. Katowice 1995, s. 31—51.
- KUMANIECKI K.: *Cyzeron i jego współcześni*. Warszawa 1989.
- KUMANIECKI K.: *Literatura rzymska. Okres cyceroński*. Warszawa 1977.
- LACEY W.K.: *The Tribunate of Curio*. „Historia“ 1961, Bd. 10, s. 318—329.
- LANGE L.: *Römische Altherthümer*. Bd. 3. Berlin 1876.
- LIBERO L. de: *Obstruktion. Politische Praktiken im Senat und in der Volkversammlung der ausgehenden römischen Republik (70—49 v. Chr.)*. „Hermes Einzelschriften“ H. 59. Stuttgart 1992.
- LINDERSKI J.: *Rzymskie zgromadzenie wyborcze od Sulli do Cezara*. Wrocław—Warszawa—Kraków 1966.
- LINDERSKI J., KAMIŃSKA-LINDERSKI A.: *The Quaestorship of Marcus Antonius*. Vol. 28. Phoenix 1974, s. 213—223.
- LINDSAY J.: *Marc Antony*. London 1936.
- ŁOPOSZKO T.: *Historia społeczna republikańskiego Rzymu*. Warszawa 1987.
- ŁOPOSZKO T.: *Problemy społeczne schyłkowej Republiki*. W: *Starożytny Rzym we współczesnych badaniach*. Red. J. WOLSKI, T. KOTULA, A. KUNISZ. Kraków 1994, s. 235—279.
- ŁOPOSZKO T.: *Ruchy plebejskie w Rzymie (Od Grakchów do Cezara)*. Lublin 1982.
- ŁOPOSZKO T.: *Trybunat Publiusza Klodiusza w świetle źródeł i historiografii*. Warszawa 1974.
- MARTIN J.: *Die Popularen in der Geschichte der Späten Republik*. Diss., Freiburg i. Br. 1965.
- MATIJEVIC K.: *Marcus Antonius. Consul — Proconsul — Staatsfeind. Die Politik der Jahre 44 und 43 v. Chr.* Rahden 2006.

- MEYER E.: *Caesars Monarchie und das Principat des Pompejus*. Stuttgart—Berlin 1922.
- MITCHELL T.N.: *Cicero the Senior Statesman*. New Haven—London 1991.
- NEUENDORFF A.: *Die römischen Consulwahlen von 78—49 v. Chr.* Breslau 1913.
- NICCOLINI G.: *I fasti dei tribune della plebe*. Milano 1934.
- PASQUALI J.: *Marcus Antonius — Todfeind Ciceros und Rivale des Octavianus*. Bochum—Freiburg 2009.
- POWELL J.G.F.: *The Tribune Sulpicius*. „Historia“ 1990, Bd. 39, s. 446—460.
- RAAFLAUB K.: *Caesar und die Fiedensverhandlungen zu Beginn des Bürgerkrieges von 49 v. Chr.* „Chiron“ 1975, Bd. 5, s. 247—300.
- RAAFLAUB K.: *Dignitas contentio. Studien zur Motivation und politischen Taktik in Bürgerkrieg zwischen Caesar und Pompeius*. „Vestigia“. Bd. 20. München 1974.
- RAAFLAUB K.: *Zum politischen Wirken der caesarfreundlichen Volkstribunen am Vorabend des Bürgerkrieges*. „Chiron“ 1974, Bd. 4, s. 293—326.
- RAMSEY J.T.: *The Proconsular Years: Politics at a Distance*. In: *A Companion to Julius Caesar*. Ed. M. GRIFFIN. Blackwell Publishing 2009, s. 37—56.
- RAWSON E.: *Cicero. A Portrait*. Bristol 1983.
- ROGOSZ N.: *Debata senatu nad wyznaczeniem Cezarowi następcy w prowincjach galijskich (1 marca 50 r. p.n.e.)*. W: *W 2500-lecie powstania Republiki Rzymskiej*. Red. A. KUNISZ. Katowice 1995, s. 65—96.
- ROGOSZ N.: *Debata senatu z 1 grudnia 50 r. przed narodzeniem Chrystusa w świetle konfliktu Pompejusza z Cezarem*. W: *Wiekі stare i nowe*. T. 2. Red. I. PANIC, M.W. WANATOWICZ. Katowice 2001, s. 19—42.
- ROGOSZ N.: *Geneza wojny domowej lat 49—48 a jej ujęcie w relacji Aulusa Hircjusza*. W: „Historia i Współczesność”. T. 6. Red. A. KUNISZ. Katowice 1982, s. 7—30.
- ROGOSZ N.: *Lex Tribunicia de Caesare absente consule creando (52 r. p.n.e.)*. „Przegląd Historyczny” 1985, t. 76, s. 1—13.
- ROGOSZ N.: *Stanowisko senatu wobec konfliktu Pompejusza z Cezarem (1 marca—1 grudnia 50 r. p.n.e.)*. AUMCS, Sect. F, 1994, vol. 49, s. 53—69.
- ROGOSZ N.: *Stanowisko senatu wobec rywalizacji Pompejusza z Cezarem (1 XII 50 r.—11 I 49 r. p.n.e.)*. W: *Rzym antyczny. Polityka i pieniądz II*. Red. A. KUNISZ. Katowice 1997, s. 9—37.
- ROTONDI G.: *Leges publicae populi romani*. Hildesheim 1962.
- SCHLEUSSNER B.: *Die Legaten der römischen Republik*. München 1978.
- SEAGER R.: *Pompey. A Political Biography*. Berkeley—Los Angeles 1979.
- STEIN P.: *Die Senatssitzungen der Ciceronischen Zeit (68—43)*. Münster 1930.
- STOCKTON D.: *The Gracchi*. Oxford 1979.
- SYME R.: *Rewolucja rzymska*. Tłum. A.M. BAZIÓR. Poznań 2009.
- THOMMEN L.: *Das Volkstribunat der späten römischen Republik*. „Historia Einzelschriften“. H. 59. Stuttgart 1989.
- TRAINA G.: *Marco Antonio*. Editori Laterza. Roma—Bari 2003.
- UTCZENKO S.L.: *Kryzys i upadek republiki w starożytnym Rzymie*. Tłum. M. ŁESIÓW. Warszawa 1973.
- VANDEBROECK P.J.J.: *Popular Leadership and Collective Behavior in the Late Roman Republic (ca 80—50 B.C.)*. Amsterdam 1987.
- WILL W.: *Julius Caesar. Eine Bilanz*. Stuttgart—Berlin—Köln 1992.
- WISEMAN T.P.: *The Tragedy of Gaius Gracchus. Roman Drama and Roman History*. Exeter 1998, s. 52—59.
- YAKOBSON A.: *Elections and Electioneering in Rome. A Study of Political System of the Late Roman Republic*. „Historia Einzelschriften“. H. 128. Stuttgart 1999.
- ZIÓŁKOWSKI A.: *Historia Rzymu*. Poznań 2004.

Norbert Rogosz

Marcus Antonius's Tribune of the Plebs (49 BC)

Summary

The author begins his discussion of the problems associated with Marcus Antonius's exercise of the office of a tribune of the plebs in 49 BC by indicating the peculiar features of his tribunate. For it turned out that Antonius had to hold his plebeian office in a time when the Roman Republic saw events which would determine its future fate. Antonius actively participated in these events and played a decisive role in them due to his political associations. The consequence of his engagement was a delay of many months in his activity associated with this tenure and active participation in the civil war. Antonius resumed his duties as the tribune of the plebs as late as at the end of his term i.e. shortly before 9 December, 49.

Then the author describes the problems associated with Antonius's appointment to the college of tribunes of the plebs for the year 49, especially the support that was expressed to him at that time by C. Scribonius Curio, a former-year tribune of the plebs who was his friend, and by a protector and at the same time the principal of both men — C. Iulius Caesar. Due to this fact a great deal of attention was devoted to the analysis of source information associated with these issues, especially the ones contained in the Eighth Book of the *Bellum Gallicum* by Aulus Hirtius.

The author begins his discussion of the activities initiated by Antonius after he assumed the office on 10 December, 50 by presenting his expression of support for the defence of Caesar and the activities directed against Pompeius that were realised until the end of this month. Then the author concentrates his attention on the presentation of the most important and best known manoeuvres of Antonius that he realised in the senate forum during 1–7 January, 49, during the sessions devoted to Pompeius's conflict with Caesar. The author devoted due attention to the events that happened in the senate room on the first and last day of the sessions. The activity of Antonius away from Rome during the Italic campaign was mentioned only briefly as it is not directly associated with the problem stated in the title of the article. The author's considerations are concluded by a discussion of Antonius's resumption of the duty of a tribune of the plebs in the final period of his tenure and an evaluation of his tribunate.

Norbert Rogosz

Das Volkstribunat von Marcus Antonius (49 J.v.Ch.)

Zusammenfassung

In seinem Beitrag erörtert der Verfasser die Ausübung des Amtes eines Volkstribuns im 49. Jahr v.Ch. von Marcus Antonius. Zuerst zeigt er spezifische Eigenschaften des Tribunats auf. Diese plebejische Würde musste Antonius zwar in der Zeit bekleiden, als sich in Römischer Republik die für die Zukunft der Republik ausschlaggebenden Geschehnisse abspielten. An den Geschehnissen hat Marcus Antonius wegen seiner politischen Beziehungen aktiv teilgenommen und dabei eine wichtige Rolle gespielt. Infolgedessen musste er sein Amt für mehrere Monate aussetzen und am Bürgerkrieg

aktiv teilnehmen. Mit der Funktion eines Volkstribuns fing er wieder erst am Ende seiner Amtszeit, d.i. kurz vor 9. Dezember 49 J. v.Ch. an.

Dann befasst sich der Verfasser mit der Wahl des Marcus Antonius ins Kollegium der Volkstribune für das Jahr 49 v.Ch., als Antonius von Gaius Scribonius Curio, dem mit ihm befreundeten Volkstribun aus dem vergangenen Jahr und vom Förderer und Vollmachgeber der beiden, Gaius Julius Cäsar unterstützt wurde. Viel Beachtung wird also der Analyse des Quellenmaterials und besonders der im achten Buch *Bellum Gallicum* von Aulus Hirtius enthaltenen Informationen geschenkt.

Bevor der Verfasser die Tätigkeit des Antonius als Volkstribun nach dessen Antritt am 10. Dezember 50 v.Ch. darstellt, schildert er seine Reden, in denen er sich für Cäsar einsetzte und die gegen Pompeius gerichteten und bis Ende Dezember unternommenen Schritte. Dann konzentriert er sich darauf, die wichtigsten und bekanntesten Manöver, die von Marcus Antonius im Senat vom 1. bis zum 7. Januar 49 J. v.Ch. während der dem Streit zwischen Pompeius und Cäsar gewidmeten Sitzung angewandt wurden, zu präsentieren. Der Verfasser hebt dabei die Geschehnisse hervor, die im Plenarsaal des Senats am ersten und letzten Tag der Debatte stattfanden. Die Tätigkeit des Antonius außerhalb Rom während der italienischen Kampagne, die mit dem hier zu erörternden Thema nicht verbunden ist, wird im vorliegenden Beitrag nur angedeutet. Seine Ausführung bringt der Verfasser zum Abschluss, indem er die Wiederaufnahme der Würde eines Volkstribuns von Marcus Antonius bespricht und sein ganzes Volkstribunat beurteilt.